
**MTA Law Working Papers
2016/7.**

Másért viselt felelősség, helytállás

Szalai Ákos

Magyar Tudományos Akadémia / Hungarian Academy of Sciences

Budapest

ISSN 2064-4515

<http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Másért viselt felelősség, helytállás

Szalai Ákos⁺

„Respondeat superior is an example of collective punishment...” (R. Posner [2011] 239.)

Önmagában néha azt sem nézi, hogy az üzem vagy aktivitás a konkrét esetben csakugyan okozatos volt-e, sőt okozatos lehetett-e (a felügyelet elmulasztásával) a kárban, hanem kiindulva abból az élettapasztalatból, hogy a felelősségáttétellel a hasonló károk elharapózására befolyást lehet gyakorolni [...] állapítja meg a felelősséget az egész esetcsoportra, és teszi felelőssé a gazdát, a tulajdonost alkalmazottja, üzeme, állata által okozott kárért akkor is, ha a konkrét esetben nyilvánvaló, hogy ez a gazda, ez a tulajdonos nem is lehetett okozója a kárnak, teszem, mert lázbeteg, örült, gyermek vagy éppen nasciturus vagy jogi személy volt.. (Marton [1991] 130.)

Több felróható magatartás konkuráló közrehatásának van még egy területe. Ezt az jellemzi, hogy több személy különböző pozíciókban hat közre, és ezért különbözőképpen kell velük szemben a szankciókat megállapítani avégből, hogy minden pozíció az őt megillető nevelő hatásban részesüljön. A „más személy magatartásáért” való felelősség tartozik ide, tág értelemben véve ezt a kifejezést. (Eörsi Gyula [1961] 454.)

Másért viselt felelősség esetén a károsult a közvetlen károkozó helyett egy a jog által kijelölt személytől (esetleg: az egyetemlegesség alapján e személytől is) kérhet kártérítést. Az írás az ilyen módon leírható deliktuális felelősségi hatásait elemzi: miképpen hat ez a károsult, a közvetlen és a közvetett károkozó magatartására. Attól függ ez, hogy őt kérdésre milyen választ ad a szabály:

- (i) milyen kimentési lehetőség van a közvetlen károkozó magatartása kapcsán,
- (ii) létezik-e (milyen) kimentés a közvetett károkozó magatartása kapcsán,
- (iii) egyetemleges-e a felelősségük, vagy csak a közvetlen károkozó perelhető,
- (iv) mely esetekben kérheti a közvetett károkozó, hogy az általa megfizetett összeget a közvetlen károkozó térítse meg számára, és
- (v) e megtérítési kötelezettségnek van-e valamilyen felső határa.

Az írás bizonyítja, hogy alapvető ellentét áll fenn a reparáció és a károsult prevenciós ösztönzői között. Hasonlóképp: minél erősebb a közvetlen károkozó kártérítési jellegű ösztönzése (ide értve a megtérítési kötelezettségéből fakadó ösztönzőket is) annál gyengébb a közvetett károkozó ösztönzése arra, hogy megpróbálja szabályozási jellegű eszközökkel befolyásolni a magatartását. A másért viselt felelősség, helytállás kimondása mellett tehát több érv szól, ha a közvetett károkozó valóban képes ilyen szabályozás-jellegű ösztönzőket kialakítani.

1. Mi indokunk lehet arra, hogy ha K (Káin, a Károkozó) kárt okoz A -nak (Ábelnek, az Áldozatnak), akkor ne K -t, hanem M -et (valaki Mást) szankcionáljunk, A M -től (és ne K -tól) kérhesse a K által okozott kára megtérítését? Mi okunk lehet arra, hogy a közvetlen károkozó (K) által okozott kárt a közvetett károkozón¹ (M -en) kérjük számon? Mikor és miért nem vágjuk el az okozatossági láncot a közvetett károkozó előtt? Miért kezeli a jog gyakorlatilag megdönthetetlen vélelemként² M okozó voltát, a közvetett és a közvetlen károkozó közötti bizonyos viszonyok esetén? Valóban a kollektív felelősség egyik formája ez? Az alábbi szöveg ezekre a kérdésekre keres választ. (Tegyük hozzá, Posner is hoz érveket arra, hogy ez a felelősségi forma helyet kapjon a kártérítési, sőt a büntetőjogban is.)

⁺ egyetemi docens PPKE JÁK, tudományos munkatárs MTA TK JTI. szalai.akos@jak.ppke.hu

¹ Közvetlen és közvetett okozónak fogjuk nevezni K -t és M -et. Persze ez a megfogalmazás csak relatív értelemben igaz: K közvetlenebb kapcsolatban van a káreseménnyel, beékelődik M és a kár közé. A közvetlen [direct], közvetlenebb vagy éppen a közeli [proximate], közelebbi károkozó fogalma ugyan nehezen meghatározható (sok jog nem is ismeri), de azt majd minden definíciója kimondja, hogy ha egy személy döntései, cselekedetei beékelődnek valaki és a kár közé, akkor utóbbi már nem lehet közvetlen károkozó, illetve a beékelődő személyhez képest távolabbi okozó lesz. A közvetett és a közvetlen károkozó megkülönböztetésének problémáiról lásd: Blutman [2011] 312-313.

² Megdönthetetlen vélelemként kezeli, hiszen M arra nem hivatkozhat, hogy ő nem volt okozó, a kár megfizetése alól csak más feltételek (például – ha felelőssége vétkességi alapú, akkor – vétlensége, vagy a kár számára előreláthatatlan volta) alapján menekülhet.

2. Ugyan a másért viselt felelősség szabályozása a legtöbb jogrendszerben meglehetősen kazuisztikus, viszonylag ritkán találunk átfogó klauzulát³, most mégis kezdjük egy olyan definícióval, amely magában foglalja azokat a felelősségi formákat, amelyeket az összehasonlító jogi irodalom⁴, illetve a magyar jogirodalom⁵ ide sorol. Másért viselt felelősségen, helytálláson azt fogom érteni, amikor

- (i) *van ugyan egy jól azonosítható közvetlen károkozó (K), a jogrendszer mégis megengedi, vagy éppen kifejezetten meg is követeli, hogy a károsult (Á) ne tőle, hanem egy kijelölt személytől (M-től) kérjen kártérítést,*
- (ii) *a közvetlen károkozó (K) és a másik személy (M) között ex ante olyan kapcsolat áll fenn, amelyben a felek közötti előzetes kommunikáció esélye nem kizárt.*

3. Érdemes összevetni ezt a definíciót, Földi András nyitó definíciójával a másért való felelősségről írt művéből:

„Ha a felelősségkiváltó cselekményt elkövető személy bárki lehet, ha tehát a felelőssé tett személy bármely persona extranea cselekményéért helytállni tartozik, akkor [...] tiszta objektív felelősség konstuálható [...] Ezzel szemben másért való felelősségről beszélhetünk akkor, amikor valaki a más által jogellenesen és – legalábbis potenciálisan – vétkesen okozott kárért kárt azon az alapon köteles megtéríteni, hogy szerződési vagy más jogilag releváns kapcsolatban áll a séggeddel (károkozóval).”⁶

Látszik, hogy a két definíció közötti különbség csak annyi, hogy a mostani definíció a „jogilag releváns” kapcsolatot eleve úgy értelmezi, hogy abban a felek közötti káresemény előtti kommunikáció lehetséges.

4. Ez a definíció magába foglalja egyrészt a Ptk. másért viselt felelősség fejezetében (VI. könyv LXIX. fejezetében) szereplő eseteket, illetve azokat az eseteket azt, amikor a munkaadó az állam (vagyis a Ptk. VI. könyv LXXI. fejezetét). Másrészt, beletartoznak a gyerekek, értelmi fogyatékkal élők, stb. (köztük a magyar jogban vétőképtelennek tekintett) által okozott kárért viselt felelősséget (Ptk. VI. könyv LXX. fejezet).⁷ Harmadrészt, az anyavállalat felelősségét a leányvállalata által okozott károkat is. Negyedrészt az épülettel tulajdonosának, bérlőjének, használójának felelősségét.⁸ Ötödrészt, azokat a vitakérdéseket is, amelyek kapcsán felmerülhet, hogy érdemes-e a másért viselt felelősség, helytállás formájában kezelni. Például: követelhető-e kártérítés egy szabályozó, ellenőrző hatóságtól, helytállásra kötelezhető-e az, ha az általa ellenőrzött iparág valamely szereplője okoz kár (például egy bakfelügyelet egy banki termék általa okozott kárért, vagy egy iparbiztonsági hatóság egy ipari katasztróféért)⁹; felelős legyen-e egy tömegrendezvény (tüntetés, sportesemény) szervezője a nézők, résztvevők között megjelenő radikális csoportok által okozott károkat?¹⁰ De másért viselt felelősség, helytállás problémáját veti fel például az a francia eset, amikor egy jegy nélkül utazó utas okozott kárt utastársának, aki a vasúttársaságot perelte emiatt¹¹. De érdemes kiemelni talán azt is, hogy a joggazdaságtani irodalom gyakorlatilag vicarious liability mintájára elemzi a nemzetközi jogban megjelenő személyes felelősséget: a konkrét személyeket (állami vezetőket) és nem az adott országot érintő szankciókat.¹²

5. E definíció szerint – bár sok a hasonlóság – a másért viselt felelősségtől elkülönül a közös károkozástól. Két elem miatt: (a) K mellé M nem csak egyetemleges felelősként állhat (bizonyos esetekben a helyébe lép: Á csak tőle kérhet kártérítést), valamint (b) a két károkozó között ex ante kapcsolatnak kell lennie.

³ Lásd Földi [2004] 326-355

⁴ Lásd például van Dam [2013] 490-519.

⁵ Például Földi [2004]

⁶ Földi [2004] 16

⁷ A magyar irodalomban bevett, hogy a vétőképtelenekért viselt felelősséget elkülönítve kezeljük a másért viselt felelősségtől (lásd Tóth [2011a] 6:152, Fuglinszky [2014] 184, Fuglinszky [2015] 467), de azok az országok, amelyek nem választják szét ezt a csoportot vétőképesekre és vétőképtelenekre, azok minden gyerek által okozott kárt másért viselt felelősségnek tekintenek. Lásd van Dam [2013] 493-502

⁸ Lásd például Földi [2004] 145-187.

⁹ van Dam [2013] 492

¹⁰ van Dam [2013] 493.

¹¹ Civ. Ire 23 June 2011, Bull. civ. I, no 123, ETL 2011, 235 (Moréteau). Lásd: van Dam [2013] 492.

¹² Lásd: Posner – Sykes [2007]

6. Ugyanakkor ez a definíció egy fontos további esetkört tudatosan magában foglal: a felelősségbiztosítást. Ezt elsősorban azért nem zárjuk ki, mert ennek hatása nagyon közel áll a másért viselt felelősség, helytállás kötelező formáiéhoz – csak az különíti el tőlük, hogy *M*, aki itt a biztosító önként és nem törvényi előírásra vállalja át *K*-tól az általa okozott kár megtérítését.

7. Annak eldöntése, hogy a közvetlen és a közvetett károkozó, vagyis *M* és *K* között mely kapcsolat alapozza meg ezt a másért viselt felelősséget, helytállást (pontosabban annak egyes formáit) komoly jogpolitikai megfontolásokat követel. A magyar jog arra törekszik, hogy ezeket a kérdések legtöbbször már a törvény szintjén rendezze – ugyanakkor így is sok jogpolitikai kérdés marad a jogalkalmazóra. Például mit értsünk azon, hogy valaki a munkáltató¹³, valami a „foglalkoztatására irányuló jogviszonyával összefüggő”¹⁴, mit jelent a „szándékosság”¹⁵, mikor jár el „a megbízott e minőségében”¹⁶, mikor „állandó jellegű” egy jogviszony¹⁷. A korábbi Ptk. alapján kérdés volt az is, hogy kit tekinthetünk vétőképtelennek¹⁸, és kit gondozónak.¹⁹ Hasonlóképpen a joggyakorlatnak kellett kimondania, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kár esetén csak kirívóan súlyos gondatlanság, hiba miatt kaphatunk kártérítést.²⁰

8. Ha az a cél, hogy meghatározzuk, mely kapcsolat alapozza meg *M* közös károkozásnál szigorúbb felelősségét, helytállását, akkor mindenképpen azzal a két érveléssel kell kezdeni, amelyek az irodalomban leggyakrabban jelennek meg – ezek: a *reparáció* (Á kárának megtérülési esélyét akarjuk növelni) és a *kockázatelosztás* (*K* kockázat, vagy annak legalábbis egy részét akarjuk *M*-re tolni).²¹ Mindkét érvelés fontos, de egyik sem ad teljes választ.

9. A *reparáció* érve szerint, ha a közvetett károkozótól (is) kérhető a kár, akkor a károsult számára lehetővé tesszük, hogy egy „mélyebb zsebet” érjen el. Ugyanakkor ez (a joggazdaságtani irodalomban is gyakran előkerülő²²) vélemény, érv gyakran téves: a másért viselt felelősséghez, helytálláshoz kapcsolódó konkrét jogkövetkezmények nem mindig növelik a *reparáció* esélyét. Ha *K* és *M* egyetemleges felelősök, akkor igen, ha azonban *M* *K* helyébe lép (mint például a magyar munkaadói felelősség esetén), akkor ennek *reparációs* hatása bizonytalan. Még ront is Á megtérülési esélyein, amennyiben a munkaadónak vagyona (például, mert egy csődközelségben levő cég) kisebb, mint a munkavállalójáé.²³

10. A *kármegosztás* érve szerint ennek a felelősségi formának a lényege, hogy (legalábbis bizonyos esetekben) *K* kockázatát csökkenteni akarjuk: helyette *M* fizet.²⁴ Ugyanakkor itt is látni kell, hogy ez az érv sem meggyőző minden esetben. Például, amennyiben a közvetlen felelőst bármilyen megtérítési kötelezettség terheli *M*-mel szemben, akkor nem mentesül a kockázatok alól. (Ha részleges megtérítés terheli, akkor részlegesen mentesül.) Ráadásul, a kár utólagos megtérítés csak az egyik szankció, ami *K*-t sújtja – amennyiben léteznek más szankciók is, akkor ezek kockázatát viselnie kell. Tegyük hozzá: a *kockázatmegosztás* érve azért sem lehet teljes, mert nem ad választ arra, hogy miért kellene *K* abból

¹³ Lásd: Fuglinszky [2015] 429-433

¹⁴ Lásd: Tóth [2011b] 6.252, 6.272, Lábady [2014a] 59.167, Orosz [2014a] 177-178, Fuglinszky [2015] 434-436

¹⁵ Lásd: Fuglinszky [2015] 438-439

¹⁶ Lásd: Tóth [2011b] 6.308, Orosz [2014a] 181, Fuglinszky [2015] 454

¹⁷ Lásd: Tóth [2011b] 6.337, Orosz [2014a] 181-182, Fuglinszky [2015] 458-461.

¹⁸ Lásd: Tóth [2011a] 6.162-6.165, Lábady [2014b] 59.212, Fuglinszky [2014] 186-190, Fuglinszky [2015] 470-473.

¹⁹ Lásd: Tóth [2011a] 6.173-6.180, Fuglinszky [2014] 190-196, Fuglinszky [2015] 473-474,

²⁰ Lásd: Tóth [2011c] 6.445-446, Lábady [2014c] 59.257-258, Orosz [2014b] 210-211, Fuglinszky [2015] 522.

²¹ Érdeemes idézni Tóth Endre Tamás véleményét, aki az alkalmazottért vállalt felelősség eredeti 1959-es formája kapcsán a szabályozás két célját emeli ki:

Különös figyelmet fordított a jogalkotó [...] két körülményre. Az egyik, hogy a felelősség kizárólagossága kedvezményt jelent a károkozó munkavállalónak. [...] A másik körülmény pedig a *reparáció* érvényesülése, azaz annak biztosítása, hogy a károsult hozzájusson a kárigényéhez, vagy legalábbis ezt ne az adott szabályozás hiúsítsa meg. A kor gazdasági viszonyai mellett a döntően állami munkáltató szervezetekre tekintettel ez a megoldás a károsultra nem volt sérelmes, mert az állami munkáltató szervezet biztos fedezetet jelentett, melytől a károsult feltétlenül hozzájuthatott a kártérítéshez. Ám az adott szempont kiemelkedő jelentőségét mutatja, hogy ahol a fedezet nem volt feltétlenül biztosított, azaz a magánmunkáltatók területén, ott a jogalkotó a károsult *reparációs* igényét privilegizálva megtartotta az alkalmazott másodlagos (szubszidiárius) felelősségét. (Tóth [2011b] 6.231)

Ezek közül az első az, amit itt *kockázatmegosztásként* definiálunk, míg a második (nyilvánvalóan) a *reparáció*.

²² Például: Kraakmann [2014] 241

²³ Hasonló érvert lásd Tóth [2011b] 6.282

²⁴ Lásdpéldául: van Dam [2013] 512-513, Fuglinszky [2015] 428.

Az irodalomban például a tanárok felelőssége kapcsán gyakran bukkan elő az 1899-es. Leblanc-eset: egy francia tanár és nem az iskola volt felelős egy kárért, emiatt a tanár anyagi csődbe és a csőd öngyilkosságba kergette. (idézi van Dam [2013] 497)

fakadó kockázatát csökkenteni, hogy esetleg kárt okozhat. A joggazdaságtani irodalom ugyan kidolgozza a hatékonyságelvű jobb kockázatviselő tesztjét, de emögött is alapvetően prevenció (és részben hatékony elosztási, igazságossági) elvek húzódnak meg.²⁵

11. E két érveléssel szemben, a prevenció célja úgy tűnik átfogóbb – bár az sem ad választ minden problémára. Ez a prevenció hatás lesz e cikk fő témája. Azonban a prevenció modell közel sem egyszerű. Mindenekelőtt azért, mert mindhárom fél K , M és A oldalán is megjelennek ilyen hatások – amelyek ráadásul kölcsönhatásban is állnak egymással. A prevenció hatásai nem is adhatóak meg általános formában – más és más hatások jelentkeznek, ha a másért viselt felelősség, helytállás jogi formája eltér.

12. A másért való felelősség, helytállás rendszere ugyanis közel sem egységes. A szöveg első fejezete éppen ezt a sokszínűséget próbálja kezelni: a másért való felelősség, helytállás eltérő megoldásait fogja osztályozni – olyan szempontok, dimenziók szerint, amelyek meghatározzák, hogy az egyes megoldások mennyiben támaszthatóak alá a reparációs és a kockázatmegosztási szempontokkal. A második, hosszabb fejezet elemzi a prevenció hatásait – az első részben megismert dimenziók hatásait elkülönítve.

13. Végezetül, egy módszertani megjegyzés: az alábbi elemzés nem egyszerűen a joggazdaságtani irodalom ismertetése. Az ugyanis egy konkrét másért viselt felelősségi formát a *vicarious liability* (illetve annak aleseteként a *respondeat superior*) elemzi. Az első fejezetben majd látjuk, hogy ez csak egy lehetséges formája a másért viselt felelősségnek, helytállásnak – mind az öt ott elemzett dimenzióra egy-egy választ ad. A szöveg célja épp az, hogy olyan általános összefüggéseket találjunk az egyes felelősségi, helytállási formák és a reparációs, illetve prevenció hatásait között, amelyek révén más ilyen formákat is viszonylag könnyen elemezhetünk. Azt, hogy ez a gyakorlatban miként történhet, a befejezés helyett szereplő konkrét intézményi elemzés illusztrálja.

I. Másért viselt felelősség, helytállás típusai

14. A másért viselt felelősség, helytállás öt dimenzióját érdemes megkülönböztetni – az e kérdésekre adott válaszok határozzák meg azt, hogy adott jogi forma mennyire szolgálja a reparációt, a kockázatmegosztást, vagy épp a prevenció célját. Az öt szempont:

- (i) Közvetlen károkozó kimentése: hogyan függ a fizetési kötelezettség K magatartásától, döntéseitől?²⁶
- (ii) Közvetett károkozó kimentése: hogyan függ a fizetési kötelezettség M döntéseitől?²⁷
- (iii) A két fél viszonya: mi történik, ha az előző két kérdés alapján M -nek (is) fizetnie kell – kitől kérheti el az összeget A ?
- (iv) A megtérítés alapsémája: ha M fizetett, akkor K tartozik-e (mikor) megtéríteni ezt neki, és
- (v) A megtérítés korlátja: ha K -nak meg kell térítenie az M által fizetett összeget, akkor van-e ennek felső korlátja?

I.1 Közvetlen károkozó kimentése

15. Válaszlehetőségek. Közvetlen károkozóhoz kapcsolódó kimentés kapcsán ugyanazokat a válaszokat adhatjuk, mintha közvetlenül K viselné a felelősséget: megkülönböztethetünk vétkességi és objektív/tárgyi felelősséget.²⁸ *Vétkességi felelősség* esetén csak akkor kell fizetni, ha K nem teljesített valamilyen elvárás (a magyar jogrendszerben ilyen például a felróhatóság követelménye: nem az adott helyzetben általában elvárható módon járt el – de nem ez az egyetlen elvárhatósági mérce). *Objektív/tárgyi felelősség*

²⁵ Lásd erről Szalai [2015b] 64-68

²⁶ Fuglinszky Ádám ezt a kérdést közvetett kimentésnek nevezi. Lásd Fuglinszky [2015] 424-425.

²⁷ Fuglinszky Ádám ezt a kérdést közvetlen kimentésnek nevezi. Lásd Fuglinszky [2015] 424-425.

²⁸ Objektív/tárgyi felelősség a nemzetközi irodalomban *strict liability*-ként ismert fogalom leírására szolgál – hasonlóan: Szalai [2015b].

alatt itt azt értem, amikor a jogellenes károkozónak mindenképpen fizetnie kell. Vétkességi alapú kimentés létezik például az alkalmazott esetén a legtöbb országban, ugyanakkor a francia Code Civil szerint elvileg ott objektív/tárgyi felelősség lenne az alkalmazottért.²⁹

16. Vétkesség vagy objektív/tárgyi felelősség: mennyiségi probléma. Fontos kiemelni, hogy az objektív és a vétkességi felelősség hatásai még nem feltétlenül térnek el. Ez függ attól, hogy a vétkességi felelősség milyen elvárásokat fogalmaz meg. Amennyiben ezek nagyon magasak („teljesíthetetlenek”, vagyis egy racionális döntéshozó inkább bevállalja azt, hogy vétkes lesz, és kár esetén kifizeti a kárt, semmint, hogy a magas elvárásokat teljesítse, és ezért magas tereket vállaljon), akkor a vétkességi felelősség hatásai olyanok mintha kimentés, vétkességvizsgálat nélküli objektív felelősséget alkalmaznánk. Ilyen roppant magas, gyakorlatilag objektív felelősséget jelentő elvárást teremtett a magyar bíróság az 1959-es Ptk alapján a szerződészegés esetén³⁰ – és nagyon hasonló ehhez a veszélyes üzemi felelősség³¹ is. Ezt a különbséget a továbbiakban úgy érzékeltetem majd, hogy a gyakorlati hatása alapján *elvárásalapú* és *költségalapú* rendszereket különböztetek meg – aszerint, hogy az elvárás teljesíthető-e és ezért hat-e. Amennyiben nem, akkor költségalapú rendszerről beszélek majd: K-nak vagy M-nek a kártérítést, mint költséget mindig meg kell fizetnie.

17. Reparációs hatás. A károkozó reparációja csak akkor bizonyos, ha a közvetlen károkozó kimentése költségalapú rendszert alakít ki. Amennyiben nem, akkor a károsultat a kártérítési rendszer nem – a másért viselt felelősség, helytállás révén sem – kompenzálja. Csak abban az esetben kap reparációt, ha a közvetlen károkozó vétkes, nem az elvárásoknak megfelelően járt el- vétlen károkozás esetén a reparáció elmarad.

I.2 Közvetett károkozó kimentés

18. Válaszlehetőségek. A különböző jogok három nagy lehetőséget ismernek. Létezik *objektív/tárgyi felelősségi* rendszer: M-nek mindenképpen fizetnie kell, ha a közvetlen kimentés sikertelen. Ilyen például a francia³² vagy az olasz³³ munkaadói felelősség, vagy a vicarious liability³⁴. Létezik *vétkességi rendszer*, amikor bizonyos (általában K kiválasztásával, felügyeletével, a munkaszervezéssel, a szervezet felépítésével, felügyeletével összefüggő) kérdésekben hozott döntései, magatartása kapcsán állít fel a jog elvárásokat – azok teljesítéséhez köti azt, hogy a közvetett károkozónak kell-e fizetnie. És létezik M számára még ennél is egyszerűbb kiutat biztosító megoldás: csak akkor kell fizetnie, ha K a bíróság, a felperes előtt ismeretlen – ha megnevezi őt, akkor M-et nem lehet fizetésre kötelezni. Ez az *információs kimentés*.

19. Mennyiségi kérdés. Az elvárás szintje természetesen itt is lehet olyan magas, hogy az gyakorlatilag teljesíthetetlen. Így írják le például a német munkavállalóért viselt felelősség rendszerét, ahol ugyan a munkaadó kimentethetné magát, de az ezzel kapcsolatos elvárást olyan magasra emelte a bírói gyakorlat – illetve egyes egyéb jogszabályok – hogy szinte lehetetlen, vagy legalábbis meglehetősen ritka az emiatti a kimentés.³⁵ Éppen ezért itt is alkalmazni fogjuk az előbb bevezetett *költségalapú* – *elvárásalapú* megkülönböztetést: a roppant magas elvárást megfogalmazó vétkességi felelősség és az objektív/tárgyi felelősség költségalapú rendszer.

20. Reparáció. Amennyiben a közvetett károsult kimentése kapcsán elvárásalapú rendszer alakul ki, akkor a másért viselt felelősség, helytállás nem feltétlenül növeli A reparációjának esélyeit – sőt akár ronthatja is, ha pusztán a közvetlen károkozó oldalán vizsgált kimentési feltételeket vizsgálva járna neki kártérítés. (A prevenció hatása azonban ennek jelentős lehet – mint majd látjuk!)

²⁹ Földi [2004] 326. Ugyanakkor Földi értékelése szerint a bírói gyakorlatban inkább a vétkességi szabály érvényesül Franciaországban is.

³⁰ Vékás [2013] 604-605.

³¹ Lásd erről Szalai [2015b]. Érdemes ezen a ponton kiemelni, hogy felbukkannak olyan vélemények, amelyek a veszélyes üzemi felelősségben is másért viselt felelősséget, helytállást látnak. (Például a másért viselt felelősségi szabályok között helyezi el azokat Földi András – lásd Földi [2004] 363.)

³² Földi [2004] 329, van Dam [2013] 506-507.

³³ Földi [2004] 351

³⁴ van Dam [2013] 508, Epstein [2012] 691-710

³⁵ Földi [2004] 345-346, van Dam [2013] 502-506., DCFR 3328

I.3 A felek közötti viszony

21. Válaszlehetőségek. Itt négy nagy rendszert képzeletünk el: az abszolút felelősséget, az egyetemlegességet, a kezességet és a felelősség hiányát (ha tetszik: az együttes felelősséget). *Abszolút felelősség* alatt azt értem, amikor *M* lép *K* helyébe, vagyis csak őt lehet perelni a közvetlen károkozó által okozott kárért is; *K* ellen nem is lehet kártérítési igényt érvényesíteni. *Egyetemlegesség* esetén *Á* döntheti el, hogy kitől kér kártérítést – akár meg is oszthatja azt a felek között. *Kezesség* esetén nem dönthet *Á* – adott, hogy kitől kell követelnie, amennyiben azonban annak vagyona nem fedezi az összeget, akkor fordulhat a másik ellen. Ilyen az 6:561§ szerint a lakás, ingatlan bérlőjének a viszonya az ingatlanból dolgokat ki-dobó, kiöntővel. Fordított eset állt fenn az 1959-es Ptk. eredeti szabálya szerint az alkalmazottért vállalt felelősség esetén: ha a munkaadó, vagyis a közvetett károkozó vagyona nem volt elegendő az okozott kár megfizetésére, akkor (de csak akkor) a munkavállalóhoz, a közvetlen károkozóhoz lehetett fordulni fennmaradó kár megtérítésért.³⁶ *Felelősség hiánya* esetén viszont *M* nem tartozik megfizetni a *K* által okozott kárt. Fogalmazhatunk úgy is, hogy ő a kárnak csak azért a részéért visel felelősséget, amit ő okozott, vagyis együttes felelősségre térünk át.³⁷

22. Reparáció. Bár – mint a bevezetőben is említettem – szokás a másért viselt felelősséget, helytállást egyszerűen azzal igazolni, hogy az *Á* megtérülési esélyeit emeli, de ez nem minden esetben igaz. A megtérülés esélye, a közvetlen és a közvetett kimentésen túl, az elérhető összes vagyontól függ. Ha ezt a vagyont a másért viselt felelősség, helytállás növeli, akkor javul a megtérülés, a reparáció esélye. Nyilvánvalóan nő ez a vagyontömeg, ha a rendszer új személyt von be a különben is elérhető mellé – vagyis egyetemleges felelősség és a kezesség esetén. Az abszolút felelősség azonban azt jelenti, hogy lecseréljük *K*-t *M*-re; itt a vagyontörvény iránya bizonytalan.³⁸

23. A kockázatmegosztás alapproblémája. A különböző felelősségi, helytállási viszonyok másképp osztják el a közvetlen és a közvetett károkozó között a kár kockázatát. Mielőtt ebbe belefognánk, érdemes definiálni, hogy mit is értünk (mit is értek itt most) kockázaton – mert ez gyakran félreértések tárgya. A kockázat csak azt jelenti, hogy egy esemény nem biztos. Tegyük fel, hogy valakinek fizetnie kellene káresemény esetén! Itt a kockázat az, hogy bekövetkezik-e a káresemény. Hasonlítsuk ezt össze azzal a helyzettel (majd látjuk, hogy a másért viselt felelősség, helytállás esetén ez gyakran előfordul), amikor a közvetlen károkozó fizetési kötelezettsége nem függ attól, hogy bekövetkezik-e a kár, attól függetlenül fizetnie kell. Például biztosítási díjat kell fizetnie, vagy valamilyen büntetést, rónak rá attól függetlenül, hogy bekövetkezett-e amiatt kár. Ez utóbbi esetben őt a káresemény miatt kockázat nem terheli, hiszen a költségei nem függenek az esemény bekövetkezésétől. Vegyük észre: a kérdés nem az, hogy valamilyen extra-költséget elkerül-e, hanem az, hogy egy adott költség vagy haszon nagysága függ-e valamilyen kockázatos (nem biztosan előre jelezhető) körülménytől.

24. Kockázatmegosztás *K* és *M* között. Abszolút felelősség esetén vagy, ha *K* csak, mint *M* kezeje jön szóba, *M* fizet. Ha *K*-nak megtérítés kötelezettsége van, akkor *M* meghütezi *K*-t. E hitel miatt kénytelen időlegesen lemondani vagyona egy részéről (bár ezt a kamat esetleg fedezheti); és kénytelen vállalni a hitelezéssel járó kockázatot (például, hogy a kártérítés megítélésének pillanatában még fizetőképes *K* elveszti vagyona egy részét). Egyetemleges felelősségnél elképzelhető, hogy *K* fizet. Ekkor a kockázat egy része lekerül *M*-ről, és átkerül *K*-ra.

I.4 A megtérítési kötelezettség

25. Válaszlehetőségek. A lehetőségek hasonlóak a közvetlen károkozó esetén látott kimentési formákhoz. Elképzelhető, hogy a közvetlen károkozónak mindig meg kell térítenie a kárt a közvetett károkozó

³⁶ Eörsi [1961] 386-387

³⁷ Természetesen, mondhatjuk, hogy ez nem másért viselt felelősség, helytállás; érdemes azonban mégis itt kezelni: például vállalkozási szerződések esetén a magyar jog szerint, ha az információs kimentés sikeres, akkor erre az együttes felelősségre tér át a jogrendszer.

³⁸ Az egyetemleges felelősségre épülő vicarious liability kapcsán a reparációt, mint kockázatmegosztási megoldást mutatja be: Dari-Mattiacci – Parisi [2003]: a reparációról hozott döntés azt jelenti, hogy közvetlen károkozó fizetéseképtelenségének kockázatát kire terheljük, a közvetettkárokozóra vagy a károsultra.

felé, aki helyette azt megfizette (*objektív/tárgyi alapú megtérítés*); elképzelhető, hogy valamilyen vétkeességi szinthez kötik a megtérítési kötelezést (*vétkeességi alapú megtérítés*) és elképzelhető, hogy eleve kizárják (*a megtérítési kötelezettség hiánya*). Természetesen itt is igaz az, hogy a vétkeességi és az objektív/tárgyi megtérítés között csak mennyiségi eltérés van – vagyis a vétkeességi alapú megtérítés működhet a gyakorlatban (nagyon magas elvárás esetén) kvázi-objektívként. Ezért itt is alkalmazni lehet a fent bevezetett elvárásalapú - költségalapú rendszerek között különbséget. Itt *elvárásalapú és költségalapú megtérítés*-ről fogok beszélni.

26. Kockázatmegosztás K és M között. A megtérítési rendszer mivel nem azt a kérdést érinti, hogy a károsult mekkora összeget kap, hanem azt, hogy ezt az összeget végül miképpen osztja el egymás között M és K , így nem a reparációt, hanem az e két fél közötti kockázatosztást érinti. Könnyen belátható, hogy megtérítés hiánya esetén a közvetlen károkozó semmiféle kockázatot nem visel – akkor sincs fizetési kötelezettsége, ha van baleset. Ebben az esetben (és csak ebben az esetben) igaz az, hogy a kártérítési rendszer leveszi róla a káresemény miatti kockázatot. (Tegyük azonban azonnal hozzá: csak a kár megtérítésének kockázatával nem kell ekkor szembenéznie. Ha bármilyen más szankciót tud vele szemben M kár esetén érvényesíteni, akkor a káresemény már igenis jelent számára kockázatot.) Amennyiben elvárásalapú megtérítéssel van dolgunk, akkor a közvetlen károkozó viseli az ezen elvárás nemteljesítése mellett okozott károk kockázatát – de az ezen elvárás teljesítése mellett bekövetkező károk kártérítési/megtérítési kockázatát nem (csak az esetleges egyéb szankciókét). Költségalapú rendszer esetén minden kár esetén megjelenik fizetési kötelezettség a károkozó oldalán – vagyis a kártérítési/megtérítési rendszer minden kár költségkockázatát (legalábbis részben) rá hárítja.

1.5 A megtérítés korlátozása

27. Válaszlehetőségek. Arra az esetre, amikor – akár azért, mert költségalapú megtérítéssel dolgozunk, akár azért, mert a közvetlen károkozó a reális elvárást nem teljesítette – K megtérítéssel tartozna M -nek, a megtérítés maximális összegét még mindig korlátozni lehet. Nyilvánvalóan mennyiségi kérdéssel állunk szemben: a megtérítendő összeg nem haladhatja meg azt az összeget, amit M kártérítésként kifizetett, de e szint alatt bárhol maximálható a megtérítés.

28. Kockázatosztás K és M között: kárkockázat. A káresemény miatti költségek kockázatát nem csak úgy lehet megosztani a közvetlen és a közvetett okozó között, hogy elvárásalapú megtérítési rendszert alakítunk ki, hanem úgy is, hogy korlátozzuk az összeget, amit ekkor fizetnie kell. Minél alacsonyabb ez a határ, annál nagyobb kockázatot tolunk M -re. (Természetesen, ha az összeget nullára redukáljuk, akkor visszajutunk a megtérítési kötelezettség hiányához.) Látszik: attól, hogy költségalapú megtérítési kötelezettséget építünk ki, még nem vettünk le minden kockázatot a közvetett okozóról – ha a megtérítés nem teljes, akkor részben ő is visel kockázatot.

29. A per kockázata. Amennyiben megtérítési kötelezettség létezik, akkor a felek a perrel járó kockázatokat is megosztják egymás között. *Amennyiben nem lenne megtérítés*, akkor nyilvánvaló, hogy a per kockázatait (milyen döntés születik, mennyi idő alatt, a perkölségből mit ismer el, mennyit térített meg a bíróság) a közvetett okozó viselné.³⁹ Könnyű belátni, hogy A és M ezt a kockázatot mindig megpróbálnák megegyezéssel kiküszöbölni, amikor a per kimenetének esélyeit körülbelül ugyanúgy látják.⁴⁰ Bonyolultabbá válik azonban a helyzet, ha létezik *megtérítési kötelezettség*, hiszen ekkor a per kimenete két személyt, K -t és M -et is érinti.

30. Kockázatosztás K és M között: a per kockázata. Megtérítés esetén a megegyezés esélye a szabályok pontos formájától függ. A két fő kérdés: hogyan hat a megállapodás

- (i) a perre: kizárja azt vagy csak a megegyezésben meg nem térülő kárra csökkenti a kárigény; és
- (ii) a későbbi megtérítési kötelezettségre: ha a per a tovább folyik, akkor előírja-e az esetleg megítélt kártérítés, vagyis a megegyezésben szereplő összeg felül kár megtérítését.

³⁹ Ha M nem felelős, akkor hasonló helyzetben lenne K .

⁴⁰ Magyarul lásd: Cooter – Ulen [2005] 458

Belátható, hogy ha a megegyezés *a pert kizárja*, akkor K és Á abban a helyzetben találja magát, amit az előző bekezdésben: elvileg, ha ugyanúgy látják a győzelmi esélyeket, akkor igyekeznek megegyezni (megtéríteni a perköltséget, elkerülni a kockázatot). Ugyanakkor felbukkan egy fontos eltérés is az előző bekezdésben látottól: a per kimenetele ugyanis eltérhet kettőjük számára, hiszen a felperes győzelme Á számára a kár megtérülését jelenti, míg K számára csak a megtérítendő összeget, ami lehet kisebb ennél. (Csak akkora, amennyit a törvény M-részére megtéríteni rendel – persze itt is tegyük hozzá: viszont egyéb szankciókkal is számolhat). Márpedig, ha a közvetlen károkozó számára a per tétje tényleg kisebb, akkor csökken a megegyezés esélye. Ha a pert ugyan nem zárja ki, de a közvetett károkozó a közvetlentől *további megtérítési nem kérhet*, akkor Á és K közötti megegyezés esélye roppant magas lesz: K számára ez a kockázatcsökkentés miatt fontos, míg Á számára „talált pénz”. Talált pénz, mert ha nyer, akkor ugyanott van, mint megegyezés nélkül (két forrásból ugyan, de megtérül a kára); ha veszít, akkor viszont legalább a megegyezésben szereplő összeget megkapja.⁴¹ Ezzel szemben, ha a *megtérítés fennmarad*, akkor a megegyezés esély erősen lecsökken; sőt gyakorlatilag el is tűnik. A megegyezéssel ugyanis K nem nyer semmit: ha nem egyezne meg és a per a teljes összegre folyna, akkor csak pervesztés esetén kellene azt megtérítenie; ezzel szemben megegyezés esetén gyakorlatilag azt vállalja, hogy pervesztés esetén ugyanakkorra összeget fizet, de pernyerés esetén is megfizeti a megegyezésben szereplő összeget.⁴²

1.6 Magyar példák és vicarious liability

31. Magyar példák. A magyar jogrendszerben létező egyes másért viselt felelősségi, helytállási formák előző öt szempont szerinti értékelését az 1. táblázat mutatja.⁴³ A táblázathoz három gondolatot érdemes hozzáfűzni. Egyrészt a más személyért viselt felelősség a magyar kommentárirodalom egybehangzó állítása szerint nem teremt önálló felelősségi formát, vagyis a közvetlen károkozó oldalán jelentkező kimentési lehetőségeket nem érinti, azt úgy kell megítélni, mintha nem lenne jelen M, nem másért viselt felelősségről, helytállásról lenne szó.⁴⁴ Másrészt, a magyar gyakorlat kicsit eltér más országok gyakorlatától a gyerekek, értelmi fogyatékosok által okozott balesetek, károk kapcsán. Más országokban alapvető kérdés, hogy az ilyen személyek által okozott minden kár esetén felmerülhet-e kártérítés (amely alól a közvetett károkozó esetleg kimentheti magát), vagy csak azokért, amelyeket a közvetlen károkozó gyerek vétkesen követett el. A probléma érzékeltetéséhez álljon itt egy klasszikus francia példa: gyerekek rögbimeccsén az egyik gyerek nem vétkesen kárt okoz a másiknak – felelős-e ezért a gondozó, elkezdjük-e egyáltalán vizsgálni a gondozó felróhatóságát?⁴⁵ Az angol jog hajlik az utóbbira, a francia inkább az előbbire – a német pedig a gyerek életkorától függően egyre könnyebbé teszi a közvetlen károkozó oldalán a kimentést.⁴⁶ A magyar jog a vétőképtelenség kategóriájával gyakorlatilag kiveszi a rendszerből a gyerek egy köre kapcsán a vétkesség vizsgálatát. Ezzel elvileg kizárja azt, hogy az olyan balesetek esetében (például az előbb említett sportbalesetkor), amikor egy vétőképes személy esetén a felróhatóság hiánya miatt nem állapítunk meg kártérítést, a gyerek által okozott balesetnél ezt megtegyük – automatikusan vizsgálni kell a gondozó felelősségét, vagyis a közvetlen károkozó személy kap-

⁴¹ Pernyerés esetén, vagyis p eséllyel megkapja a kárra (D) és a megállapodásban szereplő összeg (S) közötti különbséget. Megegyezés esetén a várható kifizetése tehát: $p*(D - S) + S - C = p*D + (1-p)*S - C$, ahol C a perköltség, amiről feltesszük, hogy nem változik attól, hogy kisebb a pertárgyérték (bizonyításra ugyanúgy szükség van). Ha nincs megegyezés, akkor a várható kifizetése: $p*D$. Vagyis a megegyezés hozama (egészen pontosan $(1 - p) * S$ -sel) bizonyosan nagyobb.

⁴² A joggazdaságtani irodalomban bevett állítás (például: Epstein – Sykes [2001], Shavell [2004] 235), hogy a másért viselt felelősség, helytállás növeli az adminisztrációs költséget – bonyolítja a bírósági eljárást. Különösen akkor, ha teljes megtérítést is tartalmaz a rendszer, hiszen ekkor egy plusz lépés kerül a rendszerbe: egyrészt meg kell ítélni a kártérítést, amit M fizet Á-nak, majd a második lépés, amivel a bíróságnak is dolga lehet az ennek az összegnek a megtérítése K-val. Ha nem lenne másért viselt felelősség, helytállás, akkor az ügy egy lépésben rendeződne: K-val megfizetnének Á részére.

Ugyanakkor ez az érv nem számol a megállapodások itt bemutatott szerepével. Ezek jelentősen csökkenthetik a perköltséget – sőt adott esetben teljesen el is tűnhet ez a többletadminisztráció. A megállapodások problémájának bonyolultsága miatt a mostani elemzés nem foglalkozik a perköltségekkel. (A megállapodások modellezéséért, és azok perköltségekre gyakorolt hatásáért – nem a másért viselt felelősségi perek esetén lásd: Kornhauser – Revesz [2009].)

⁴³ A táblázat részben Fuglinszky [2015] 495.

⁴⁴ Tóth [2011b] 6.258, Lábady [2014a] 59.172

⁴⁵ van Dam [2013] 494

⁴⁶ Nemzetközi példákért lásd van Dam [2013] 500-501

csán ilyenkor gyakorlatilag objektív/tárgyi felelősséggel van dolgunk. Egyetértőleg idézhetjük itt Christian von Bar holland szabályozással kapcsolatos véleményét: a vétőképtelenek esetén ezzel gyakorlatilag az állatok által okozott károkéhoz hasonló felelősségi rendszert alakít ki a jog.⁴⁷ Harmadrészt, utalni kell arra, hogy a megtérítési kötelezettség esetén fontos különbséget jelent az, hogy szerződéses, vagy szerződésen kívüli viszony áll-e fent K és M között: pontosabban, hogy a közvetlen károkozó megtérítési kötelezettsége kapcsán a jog diszpozitív vagy kógens (esetleg valamelyik fél irányába kógens) szabályt fogalmaz-e meg. Diszpozitív szabály esetén a jog csak arra hathat, hogy valamely megoldás valószínűsége nőjön.⁴⁸ A táblázatban ezért a szerződéssel szabadon felülírható megtérítési szabályokat külön jelezzük.

1. táblázat: Másért viselt felelősség a magyar jogban

	Közvetlen károkozó kimentése	Közvetett károkozó kimentése	Két fél közötti viszony	A közvetlen károkozó megtérítési kötelezettség a közvetett felé	Megtérítés összege, korlátja
Munkaadó felelőssége alkalmazottért	elvárásalapú/ kölségalapú	kölségalapú	abszolút (szándékos: egyetemleges)	elvárásalapú (kölség- alapú)*	négyhavi távolléti díj (súlyosan gondatlan; szándékos: teljes)
Jogi személy felelőssége tagjáért	elvárásalapú/ kölségalapú	kölségalapú	abszolút	elvárásalapú (kölség- alapú)*	teljes
Jogi személy felelőssége vezető tisztségviselőjéért	elvárásalapú/ kölségalapú	kölségalapú	egyetemleges	kölségalapú (diszpozitív)	teljes
Megbízó felelősség megbízottért	elvárásalapú/ kölségalapú	elvárásalapú	egyetemleges	kölségalapú (diszpozitív)	teljes
Fővállalkozó felelőssége alvállalkozóért	elvárásalapú/ kölségalapú	információs	(abszolút**)	kölségalapú (diszpozitív)	teljes
Gondozó felelőssége vétőképtelenért	(kölségalapú ***)	elvárásalapú	abszolút	nincs	0
Gondozó felelőssége vétőképességű gyerekekért	elvárásalapú	elvárásalapú	egyetemleges	elvárásalapú	teljes
Jogi személy közhatalom gyakorlásával okozott kárért	elvárásalapú	kölségalapú	abszolút	(kölségalapú)****	négyhavi illetmény (súlyosan gondatlan; szándékos: teljes)
Épület tulajdonosa, épület részeinek lehullásáért, épület hiányosságaiért*****	kölségalapú	elvárásalapú	abszolút	kölségalapú (diszpozitív)	teljes
Épület tulajdonosa, az épületről leeső tárgyakért	kölségalapú	elvárásalapú	egyetemleges	kölségalapú (diszpozitív)	teljes
Ingatlan bérelője a kidobott, stb. tárgyakért	kölségalapú	kölségalapú	információ	kezeség	teljes

* ha a közvetlen károkozó kimentése elvárásalapú rendszer, akkor az elvárás ezzel egybeesik – vagyis a gyakorlatban mindig fizetni kell (kölségalapúvá válik);

** nincs kit perelni információ nélkül;

*** a magyar jog nem vizsgálja, ezért erre hivatkozva kimentés sincs – így elvárásalapú sem lehet a rendszer: mindig fizetni kell;

**** a közvetlen károkozóesetén viszonylag alacsony elvárás érvényesül – ennél a kktv-ben szereplő elvárás keményebb, vagyis, ha a felelősség fennáll, gyakorlatilag mindig fizetni kell

***** építésért, felújítást végzőért.

32. **Reparáció.** A táblázatban látszik, hogy a magyar rendszer roppant sokszínű – olyan megoldás azonban, amely a reparációs célt teljes mértékben szolgálná, nincs. Ilyen lenne egy mind a közvetlen, mind a közvetett károkozó oldalán kölségalapú és egyetemleges rendszer. Persze bizonyos esetekben javítja

⁴⁷ Lásd: Földi [2004] 379.

⁴⁸ Ez következik abból, hogy a diszpozitív szabályok ragadósak: nem mindig írják felül a felek akkor sem, ha annál számukra jobb megoldás, jobb kockázatmegosztási forma is elképzelhető lenne. Lásd erről Szalai [2013] 493-494, Korobkin [1998a, b], Kahneman, Knetch and Thaler [1991].

a reparáció esélyét az is, ha a két költségalapú rendszer mellett úgy épül ki abszolút felelősség, hogy a közvetett károkozó vagyonosabb (például egy nagy felelősségbiztosító).

33. Kockázatmegosztás *K* és *M* között. Az is látható, hogy a megtérítés csakis a vétőképtelen személynél marad el – vagyis mindenki más viselni kénytelen a kár kockázatát. A legtöbbször, vagy a közvetlen károkozó kimentése, vagy a megtérítési kötelezettség elváráshoz kötése kapcsán megjelenik elvárhatóság-vizsgálat – vagyis a vétlen károkozás nem terheli a közvetlen károkozót. Ugyanakkor, ha csak a közvetlen károkozó nem veszélyes üzemi felelősség alapján felel, ennek kockázatát nem is a közvetett károkozó viseli, hanem a károsult. Egyedül akkor történik jelentős kockázatosztás a két károkozó között, amikor a megtérítés összegét jelentősen korlátozott.

34. Vicarious liability. Mivel a joggazdaságtani irodalom az ösztönző hatásokat általában a vicarious liability kapcsán mutatja be⁴⁹, így érdemes ezt a jogintézményt is elhelyezni a most megismert dimenziók szerint. A *vicarious liability* lényege, hogy a jog a munkaadó (vagy általában a felettes) felelősségét mondja ki – meghatározza ezzel, hogy milyen kapcsolatnak kell lennie *K* és *M* között. A mostani dimenziók szerint a vicarious liability:

- a közvetlen károkozó oldalán a magyar rendszerhez hasonlóan alapvetően *elvárásalapú* rendszer – sőt az amerikai common lawban a strict liability ritkább, mint a magyarban (például a gépjárműbalesete esetén is vétkességi felelősség él)⁵⁰;
- a közvetett károkozó kimentése kapcsán viszont *költségalapú* rendszert találunk – a vicarious liability az objektív/tárgyi felelősség [*strict liability*] egyik klasszikus példája⁵¹;
- a két fél felelőssége egyetemleges;
- a közvetlen felelős *minden esetben* köteles
- *teljes összegű* megtérítést fizetni.

II. Prevenációs hatások

35. Prevenáció fontossága. Az előző fejezetben láttuk, hogy a reparációs hatás és a kockázatmegosztás (pontosabban a kockázat *M*-re toléása) csak bizonyos fajta szabályokra szolgálhat indokul – a többenél vagy hiányoznak, vagy nagyon gyengék. A mostani fejezet célja, hogy megvizsgáljuk a prevenációs hatást. Itt látni fogjuk, hogy a különböző megoldások (bár különböző mértékben) mind növelik a közvetett károkozó, *M* ösztönzőit, de érintik, érinthetik a másik két félét is. Természetesen a magyar jogi irodalomban is bevett, hogy a másért viselt felelősséget helytállást elsősorban a prevenációs hatás növelésével próbáljuk igazolni – mint a mottóban is láttuk, így érvelt Marton Géza és Eörsi Gyula is.⁵²

36. Elővigyázatosság és aktivitás. Mielőtt azonban az elemzéshez fognánk, rögzítsük, hogy a prevenációs hatások elemzésekor a fő kérdés, hogy mit tesz valaki a *káresemény esélyének csökkentése* érdekében.⁵³ Az ezzel foglalkozó irodalom az ilyen „esélybefolyásoló” lépések három formáját különíti el: (i) a megfigyelhető és a (ii) nem megfigyelhető elővigyázatosságot, valamint (iii) az aktivitást. Elővigyázatosság alatt azokat a cselekedeteket értjük, amik adott pillanatban (pontosabban adott aktivitási szint mellett) csökkentik a káresemény valószínűségét: például biztonsági rendszerek működtetését, a körültekintő autóvezetést, a koncentrációt, a fáradtság hiányát. Ezek egy része szükség esetén bizonyítható egy per-

⁴⁹ Kraakman [2009] p. 134

⁵⁰ Lásd Szalai [2015b] 50

⁵¹ Lásd Epstein [2012] 691-710

⁵² De idézhetnénk a prevenáció kiemelt szerepe kapcsán Eörsi Gyula vétőképtelenség elkülönítése melletti érvét is:

„A vétőképtelen közvetlen károkozásával szemben a polgári jogi felelősség nem hatékony eszköz, és ezért az egész preventív hatás a gondozó ellen irányul.” (Eörsi Gyula [1961] 386.)

⁵³ Érdemes kiemelni, hogy mind a jogi, mind a joggazdaságtani (pl. Shavell [1987] 172-174) irodalomban felbukkan az a gondolat, hogy a prevenáció lényege, hogy ennek révén kizárjuk a kárveszélyt. Például: „A prevenáció szempontjából a kommentárirodalom kiemeli... Ha a gondozó úgy járt volna el, ahogyan az az adott helyzetben általában elvárható, akkor a vétőképtelen fél nem lett volna abban a helyzetben, hogy kárt okozzon.” (Fuglinszky [2015] 467.) A prevenáció itt bemutatott modellje szerint azonban a prevenáció *nem* azt szolgálja, hogy a *kárveszélyt kiküszöböljük*, hanem azt, hogy *csökkentsük*. Tegyük hozzá: az esetek többségében nem is értelmes cél a kárveszély teljes kiküszöbölése (csak optimális mértékű csökkentése). Például vétőképtelen személyek károkozása esetén ez a gyerekvállalás feladását, vagy a már megszületett gyerekek „szobafogságát” jelentené.

ben a bíróság előtt – ezek a *megfigyelhető elővigyázatossági lépések*. Más részük nem – ezek a *nem megfigyelhető elővigyázatossági lépések*.⁵⁴ Értelemszerűen, amikor a bíróság magatartási elvárások teljesülését vizsgálja, akkor csak a megfigyelhető elővigyázatossági lépések kapcsán tud ilyen elvárásokat megfogalmazni, ezekre tud koncentrálni. *Aktivitás* lényege, hogy adott elővigyázatossági szint mellett is változhat a baleset esélye, attól függően, hogy hányszor, milyen mennyiségben végezzük az adott kárveszélyt hordozó tevékenységet: mennyit autózunk, mennyit termel az üzem, hány kutyát tartunk, stb.. Ha nagyobb az aktivitás, nagyobb a kárveszély.⁵⁵ Az aktivitást *általában* a bíróság nem tudja, nem szokta vizsgálni, így a vétkesség, felróhatóság vizsgálatának ez (például az, hogy valaki „feleslegesen ült autót”) nem része.

II.1 A károsult ösztönzői

37. Alapprobléma: összehasonlító vétkesség. A Ptk. 3:525§ szerint a magyar jog alapvetően *összehasonlító vétkességben* gondolkodik.⁵⁶ Ennek lényege, hogy amennyiben a károsult nem tett meg minden adott helyzetben tőle elvárhatót, akkor nem jogosult teljes kártérítésre, hanem – elsősorban a kettejük felróhatósága arányában – megoszlik a kár közte és a károkozó között. Az tehát, hogy mekkora megtérülésre számíthat adott káresemény után, három dologtól függ: (i) a saját magatartásától, megfigyelhető elővigyázatosságától, (ii) a potenciális károkozó várható megfigyelhető elővigyázatosságától és (iii) a bíróság által elismert – és be is hajtható – teljes kárösszegetől. A saját megfigyelhető elővigyázatosság és az elismert, behajtható kár növeli a megítélt kártérítés összegét, a másik fél várható nagyobb megfigyelhető elővigyázatossága csökkenti azt.

38. Morális kockázat. Közgazdasági értelemben minden kártérítési rendszer biztosítás: a károsult kárait, vagy legalábbis azok egy részét valaki – itt: a károkozó, a felelős, a helytálló – megfizeti számára. Éppen ezért érdemes a károsult ösztönzőit a biztosítás irodalmából kölcsönvett fogalommal, az *ex ante morális kockázattal* leírni: akinek nem kell a teljes kárát viselni (esetleg semmiféle kárt nem kell viselnie), az veszélyesebb tevékenységekbe kezd, nagyobbra növeli ezen aktivitását, kevésbé lesz elővigyázatos, mint ahogyan akkor tenne, ha ilyen biztosítása nem lenne. Ez a hatás mindenkire és minden este, de természetesen csak marginálisan igaz: egy kicsit bizonyosan kevésbé vagyunk elővigyázatosak, kicsit nő a veszélyes aktivitásunk volumene, ha biztosítva vagyunk – az, hogy ez a magatartási változás jelentős-e, elsősorban attól függ, hogy a bennünket érő kár, hátrány mekkora, annak mekkora részét térítik meg, akár kártérítés, akár biztosítás, akár más formában. Ha a károsult úgy érzékeli, hogy (minden megfigyelhető elővigyázatossági szintje mellett) magasabb kártérítésre számíthat, akkor – legalábbis egy kicsit – gyengül a prevenció ösztönzője.⁵⁷

39. Egyes intézményi formák eltérő hatásai: reparáció vs. prevenció. A morális kockázat modellje szerint tehát a prevenció ösztönző gyengül, ha a reparáció erősödik. Azonban, mint az előző fejezetben láttuk, hogy a másért viselt felelősség, helytállás nem biztos, hogy erősíti a reparációt. Csak akkor erősíti, ha enélkül kikényszerítési problémák (*judgment-proof*) merülnének fel, vagyis a megítélt kártérítés egy része nem le hajtható – és annak formája növeli a károsult számára elérhető vagyont. Láttuk azt is, hogy ez csak egyetemleges felelősség, kezesség esetén bizonyos; abszolút felelősségnél csak esetenként, ha valóban vagyonosabb a másért felelős, helytálló személy. Vagyis a potenciális károsult oldalán (legalábbis kicsit) csökkenti a prevenció hatást az *egyetemlegesség* és a *kezesség*: (legalábbis kicsit) csökkenti a elővigyázatosságukat és növeli a veszélyes aktivitásuk szintjét. Az *abszolút felelősség* hatása pedig attól

⁵⁴ A megfigyelhető és a nem megfigyelhető lépések közötti különbségért lásd például: Posner [2011] 228.

⁵⁵ Az aktivitás és az elővigyázatosság közötti különbségért lásd például: Cooter – Ulen [2005] 362-364, Garoupa – Ulen [2013], Szalai [2015b] 58-59

⁵⁶ Az összehasonlító vétkesség értékeléséért lásd Szalai [2015b] 53-54.

⁵⁷ Meg kell hegyezni, hogy ez az állítás csak akkor igaz, ha

- (i) mindkét károkozó oldalán a kimentés költségalapú rendszerben működik, és a károsult nem tudhatja biztosan, hogy hol húzódik a vele szembeni elvárás (ha tudja, akkor ezen elvárást teljesíti), vagy
- (ii) a károkozók legalább egyikénél a kimentés elvárásalapú rendszer, de a károsult nem lehet bizonyos abban, hogy ők ezt az elvárást teljesíteni fogják (ha bizonyos lehetne, akkor tudhatná, hogy nem kap majd kártérítést, ezért a morális kockázat meg is szűnne).

Az összehasonlító vétkesség ezen alaphelyzetének vizsgálata magyarul: Cooter – Ulen [2005] 359-360. Az összehasonlító vétkességnek a szövegben ismertetett, a kártérítés megítélésének bizonytalanságával, kockázatával is számoló modelljéért lásd például: Szalai [2015b] 61.

függ, hogy mit várnak, a számukra elérhető vagyon nő-e e jogintézmény megjelenése miatt. Láttuk azt is, hogy amennyiben a közvetlen, vagy a közvetett károkozó oldalán *elvárásalapú kimentés* létezik, akkor ez a reparáció esélyét alacsonyabban tartja a költségalapú rendszerekhez képest, így a potenciális károsultak prevenciók ösztönzője erősebb lesz.

II.2 A közvetlen károkozó ösztönzői

40. Alapprobléma: kártérítési vs. szabályozási jellegű ösztönző. A másért viselt felelősség, helytállás rendszere, attól függően, hogy miképpen szabályozza a felek viszonyát, illetve a megtérítési kötelezettséget erőteljesen átalakíthatja a közvetlen károkozó elővigyázatossági és aktivitási döntéseit. Egész pontosan: lecsökkenti a közvetlenül a kártérítési jogból származó prevenciók ösztönzőit. Viszont megjelennek ehelyett a közvetett károkozóval fennálló (munka-, szerződéses, családi, baráti, stb.) kapcsolatából fakadó ösztönzők. Éppen ezért érdemes megkülönböztetni kártérítési és szabályozási jellegű ösztönzőket. *Kártérítési ösztönzők* alatt értem azt, hogy a közvetlen károkozónak milyen (és mitől függő) kártérítési és megtérítési kötelezettsége keletkezik kár esetén. *Szabályozói ösztönzők*nek pedig minden más szankciót. Ezek között meg kell azonban különböztetni azokat a szankciókat

- amelyeket csak akkor alkalmaznak vele szemben, ha a kár bekövetkezik, és azt a közvetett károkozó kifizeti helyette – ezeket nevezem majd *kárhoz kötődő szankcióknak*; és
- amelyeket akkor is életbe lehet léptetni, ha (még) nincs kár, de a közvetlen károkozó magatartása nem felel meg az elvárásoknak – ezek a *kártól független szankciók*.

Mielőtt rátérünk az egyes ösztönzőkre érdemes kiemelni, hogy mint egyik félnél sem, így a közvetlen károkozónál sem feltétlenül jó a prevenciók hatás emelése. Az irodalomban gyakran hivatkozott probléma, hogy a közvetlen károkozó elővigyázatossági lépései közül az egyik leggyakoribb, legfontosabb a kockázatvállalás visszafogása. A kockázatvállalást viszont sok esetben kifejezetten kívánatos ösztönzése (vagy legalábbis érdemes gyengíteni a kockázatvállalás ellen ható tényezőket).⁵⁸

41. Kártérítés-jellegű ösztönző: eltérő intézmények eltérő hatásai. A kártérítési jellegű szankciónál különbséget tettünk olyan rendszerek között, amikor akár a közvetlen károkozó kimentése kapcsán (megtérítési kötelezettség mellett), akár a megtérítés kapcsán elvárásalapú rendszer működik, és a mindkét elemnél költségalapú rendszerek között. *Elvárásalapú rendszer* esetén elsősorban ezen elvárásnak való megfelelés lesz a közvetlen károkozó célja: ez mentesíti a kártérítés, a megtérítés alól. Ez a rendszer – szélsőséges esetektől eltekintve – érzéketlen arra, hogy mekkora is a fizetési kötelezettsége az elvárás nem-teljesítése esetén. *Költségalapú* rendszernél épp a fizetési kötelezettség nagysága a fő ösztönző tényező. Itt, ha az csökken, akkor a prevenciók ösztönzője is gyengül.

42. Szabályozásjellegű ösztönzők: kárhoz kötődő szankciók. A prevenciók hatás nem csak attól függhet, hogy kell-e kártérítést, megtérítést fizetni kár esetén, hanem attól is, hogy milyen egyéb szankciókkal számolhat a közvetlen károkozó a káresemény után. Amennyiben a munkavállaló azzal számolhat, hogy miután a munkaadó megfizeti a kárt, fegyelmet indíthat vele szemben, vagy elmaradhat a jutalma, előléptetése, esetleg a munkáját is elveszítheti, akkor ez – kártérítési jellegű ösztönző híján is – elég erős prevenciók hatást jelenthet. Hasonlóképpen, ha egy megbízott, vagy egy alvállalkozó szerződésbontástól tarthat, vagy éppen a remélt új szerződések maradhatnak el (vagy azok esélye csökken le), az is prevencióra ösztönzi – kártérítési, megtérítési kötelezettség hiányában is. De vehetjük egy gyerek példáját is, akit nyilvánvalóan nem a nem létező megtérítési kötelezettsége tart vissza, hanem az, hogy szülei, gondozói haragudni fognak rá (esetleg meg is büntetik), ha másnak kárt okoz.⁵⁹

43. Szabályozásjellegű ösztönzők: kárhoz nem kötődő szankciók. Mind a kártérítési-jellegű ösztönzők, mind a káreseményhez kötődő szabályozási megoldások esetén a prevenciók hatás abból fakad, hogy a

⁵⁸ Ez a fő hatékonysági érv egyébként amellet, hogy a kockázatot az – általában kevésbé kockázatkerülő – közvetett károkozó felé toljuk. Lásd Sykes [1988] 278, Kraakman [2009] 135, Kraakman [2013] 240. A jogi személy tagjai és menedzserei közötti viszonyra értelmezve ugyanezt: Arlen – Corney [1992] és Sykes [1988] 278.

⁵⁹ A normatív irodalomban ez a gondolat úgy jelenik meg, hogy akkor szerencsés a másért viselt felelősséget akkor alkalmazni, ha igaz, hogy a közvetett károkozó jobban képes felismerni és szankcionálni a közvetlen károkozó által okozott károkat, illetve az ahhoz vezető vétességét, mint a bíróság. Lásd erről: Shavell [1987] 173-174

közvetlen károkozót káreseményt követő szankciót el akarja kerülni. Az elővigyázatosság (illetve az aktivitás visszafogása) miatti azonnali költségeit, kellemetlenségeit, terheit azzal veti össze, hogy mekkorák ezek – a várakozása szerint – a kár esetén bekövetkező szankciók, illetve, hogy az elővigyázatosság (vagy az aktivitás-visszafogás) mennyivel csökkenti a káresemény, és így a szankciók esélyét. Itt igen komoly szerepe van annak, hogy ki mennyire optimista, ki mennyire jól méri fel a káresemény valószínűségét, az elővigyázatosság hatását. Ezzel szemben azonban a közvetett károkozó más módon is befolyásolhatja az elővigyázatosságát: előírhatja, hogy miképpen kell eljárnia, és annak betartását folyamatosan (nem csak kár esetén) ellenőrizheti. Szankcionálni sok esetben nem csak akkor lehet, ha a kár már bekövetkezett, hanem bármikor, amikor felismeri, hogy az elvárása nem teljesül – *K* nem tartja be a biztonsági követelményeket, fáradtan vezet, figyelmetlenül, veszélyesen játszik, stb.. A közvetlen károkozó prevenció ösztönzője ekkor nem abból fakad, hogy a kárveszély mennyivel nő, ha nem tartja be az előírásokat, hanem abból, hogy mekkora a lebukás és ezért a szankció esélye. Plauzibilis feltevés, hogy a lebukás esélye nagyobb, mint a káré – ezért itt ugyanakkora szankció preventív hatása erősebb; másképp: ugyanazon elővigyázatossági lépés kiváltásához kisebb szankció is elég. Ráadásul, szintén plauzibilisnek tűnik a feltevés, hogy a potenciális közvetlen károkozók pontosabban képesek becsülni a szankció, a lebukás esélyét, mint a kárveszély elővigyázatosság miatti csökkenését.⁶⁰

44. Egyes intézményi formák eltérő hatásai. Az 1. fejezetben látott formák hatását most csak annyiban elemezzük, hogy milyen *kártérítés-jellegű ösztönzőket* tartanak meg, esetleg erősítenek fel. Észben kell tartani, hogy amennyiben ezek gyengülnek, akkor a közvetett károkozó megpróbálhatja kipótolni azok helyét szabályozásjellegű elemekkel. Ezeket a kártérítési jellegű ösztönzőket a legegyszerűbb a megtérítési kötelezettség alapján csoportosítani:

- Ha *teljes, költségalapú* megtérítés van, akkor a másért viselt felelősség, helytállás alig változtatja meg a közvetlen károkozó ösztönzőit: majdnem úgy viselkedik, mintha nem is viselné helyette senki a felelősséget, nem állna helyt érte senki. Ennek hatása ilyenkor csak abból fakad, hogy *abszolút felelősség* esetén *M* meghitelezti őt, így kicsit kisebb az általa viselt teher. Ha pedig *egyetemleges felelősség* párosul teljes megtérítéssel, akkor kicsit magasabb ez a teher (de még így is elmarad a másért viselt felelősség, helytállás nélküli helyzettől). Érdemes kiemelni: az, hogy az abszolút felelősség csökkentheti a közvetlen károkozó terheit abból is fakad, hogy csökken ekkor a reparáció esélye: abszolút felelősség esetén előfordulhat, hogy *M*-nek nincs kellőt vagyona, így *K*-nak annak ellenére sem kell megfizetnie, megtérítenie a teljes kárt, hogy saját vagyona elég lenne rá.
- Ha a megtérítési kötelezettsége *elvárásalapú és teljes*, akkor alapvetően ezen vele szemben a megtérítéskor érvényesített elvárás teljesítésére törekszik.
- Ha a *megtérítési kötelezettsége korlátozott és költségalapú*, akkor a megtérítési kötelezettség korlátozása mindenképpen csökkenti *K* prevenció ösztönzését. Amennyiben azonban a közvetlen károkozó *kimentésénél elvárásalapú* a rendszer, akkor rá elsősorban az hat: amíg a korlát és a kár közötti különbség nem válik nagyon nagygyá – vagyis ekkor a hatása ugyanolyan, mintha nem is korlátoznánk a megtérítendő összeget.⁶¹
- Ha a *megtérítési kötelezettsége korlátozott és elvárásalapú*, akkor egész addig az elvárás teljesítése lesz a fontos, amíg a korlát és a kár közötti különbség nem válik nagyon nagygyá.
- Ha *nincs megtérítési kötelezettsége*, akkor a kártérítési jellegű ösztönző teljesen hiányzik.

II.3 A közvetett károkozó ösztönzői

45. Alapprobléma: önkéntes vs. kötelező felelősség, helytállás. A közvetlen károkozó magatartását tehát nagyban a közvetett károkozó döntései (a szerződés-, szabályozásjellegű szankciók) határozzák meg. *M* nem közvetlenül a kár valószínűségét tudja befolyásolni, hanem *K* magatartást. A másért viselt fele-

⁶⁰ Lásd erről az ún. viselkedési közgazdaságtan állításait – magyarul például: Cullis – Jones [2003] 195-196, Bar-Gill [2010], Epstein [2010], Glaeser [2010], Vincze [2010], Thaler – Sunstein [2011], Szalai [2013] 555-570.

⁶¹ Ha jelentős a különbség a kártérítés és a megtérítendő összeg között, akkor ugyanaz a változás várható, mint amit fent már láttunk: az elvárás teljesítésére már nem ösztönzi a rendszer, hanem inkább bevállalja (bevállalja, ha *M* hagyja) az alacsony megtérítés megfizetését.

lősség, helytállás prevenciók hatása az ő oldalán úgy jelentkezik, hogy több motivációja lesz ilyen szabályozásjellegű ösztönzők kialakítására. Ezen M-re ható ösztönzőket érdemes két csoportba szétválasztani: vannak hatások, amelyek mindig megjelennek, akár önkéntesen vállalták fel azt, akár törvényi előírás kötelezi őket erre.

46. Önkéntes felelősség, helytállás – definíció. *Önkéntes felelősségvállalást, helytállást* jelent a szerződéses alapon vállalt ilyen kötelezettség; mindenekelőtt a felelősségbiztosítás. Az ilyenkor jelentkező prevenciók abból fakadnak, hogy sok esetben M az, aki

1. *kiválaszthatja* azt az embert, akit a potenciális veszélyes pozícióba állít – például kivel köt szerződést;
2. utasíthatja K-t, aki *ellenőrizheti* a tevékenységét, szankcionálhatja, ha nem megfelelő elővigyázatossággal járt el;
3. dönthet az aktivitás nagyságáról, vagyis arról, hogy mekkora legyen a potenciálisan veszélyes *tevékenység nagysága* (mennyit termeljen a gyár, mennyi üzletet kössenek, mennyit töltsön a gyerekek olyan helyen, ahol másoknak kárt okozhat, stb.).

Tegyük azonnal hozzá: ezek elvi lehetőségek – nem biztos, hogy ezekkel az eszközökkel valóban élni is tud a közvetett károkozó. Ugyanis ezek bármelyike komoly akadályokba ütközhet. A joggazdaságtani irodalom normatív, hatékonyságelvű szerzői, éppen annak alapján próbálják elhatárolni azokat az eseteket, amikor a másért viselt felelősség, helytállás igazolható, hogy ezekkel az eszközökkel valóban (viszonylag könnyen, olcsón) élni tud-e a közvetett károkozó.

47. Kötelező felelősségvállalás, helytállás – definíció. Vannak azonban olyan döntései M-nek, amelyek csak akkor jelentkeznek, ha a *felelősségvállalás, helytállás nem önkéntes*, hanem azt törvény írja elő. Ilyenkor az önkéntesen vállalt felelősség, helytállás ösztönző hatásai *mellett* elsősorban arra hatnak, hogy milyen jogi formában lép kapcsolatba K-val, hiszen ennek révén lehet elkerülni a felelősségvállalást, helytállást – vagy legalábbis annak a maga számára enyhébb formája kialakítani.⁶²

48. Önkéntes felelősség, helytállás: kiválasztás. Láttuk, hogy a közvetlen károkozó prevenciók ösztönzői között nagy szerepet kaphat az, hogy megújítják-e, fennmarad-e a számára kedvező szerződést, alkalmazza-e őket, kirúgja-e őket a közvetett károkozó. A *kiválasztás* alaposságával (vagy éppen a kapcsolat megszakítása, a felmondás alapos megfontolásával) csökkenteni lehet a kár esélyét: kevésbé „problémás” ember ugyanabban a pozícióban kisebb valószínűséggel okoz kárt. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a kiválasztás csak bizonyos esetekben hat valóban a kárveszélyre. Csak akkor, ha

- (i) M felismerheti a veszélyt, és
- (ii) megteheti, hogy nem engedi az adott pozícióba, vagy eltávolítja onnan.

Nem mindig reális elvárás vele szemben, hogy a kiválasztás révén megszurja, ki kerülhet a potenciális károkozó pozíciójába. A fő probléma a *kontraszelekció*: a megbízás, a munka elnyerésében reménykedő aspiráns hamis színben tüntetheti fel magát, elhallgathat fontos információkat – és ezeket M nem, vagy csak igen komoly költségek árán tudná kideríteni.⁶³ Ha így van, akkor a közvetett károkozó ezen kiválasztási döntés révén nem (vagy alig, csak nagyon drágán) csökkentheti a káresemény valószínűségét. Hasonlóképpen nem létezik ilyen „kiválasztási ösztönző” akkor sem, ha a kapcsolat nem önkéntes alapon jön létre – például, ha M nem utasíthatja el K-t, vagy nem számolhatja fel vele a kapcsolatot, mert olyan vétőképtelen személy, amelynek ő a (törvény alapján kijelölt) gondozója, vagy, mert a munkajogi, diszkriminációellenes szabályok aránytalanul kockázatosá teszik a pályázó visszautasítását, később az

⁶² Az irodalom hosszasan foglalkozik egy másik itt nem elemzett hatással is: a másért viselt felelősség csökkentheti az ösztönzést arra, hogy információt gyűjtson arról, hogy K elvárható módon, vagy vétkesen járt-e el. A logika alapja: amennyiben információt gyűjt erről, akkor az a felperes, károsult számára elérhető lesz a perben – megkönnyíti, hogy bizonyítsák K vétkességét, vagyis növelik az esélyét annak, hogy a bíróság kártérítésre kötelezi M-et. Ugyanakkor ez az elemzés csak egyenes bizonyítási tehernél igaz, vagyis, amikor a felperesnek kell bizonyítania K vétkességét. Amennyiben a bizonyítási teher fordított, mint a magyar rendszerben, akkor M-nek már mindeképpen érdeke ezt az információt begyűjteni – hiszen, ha nincs bizonyíték, akkor megítélik a kártérítést (szemben az egyenes bizonyítással, ahol ekkor az alperes számára kedvezőbb döntés várható). Az egyenes bizonyítás esetére lásd: Arlen [1994], Chu - Quien [1995].

⁶³ Kontraszelekcióról magyarul részletesebben magyarul: Milgrom – Roberts [2005] 210-216, Szalai [2014] 44-45.

elbocsátását.⁶⁴ Persze ezekben az esetekben még mindig lehetséges, hogy *M* a következő két döntés révén megfelelő ösztönzőket teremthet *K* számára.

49. Önkéntes felelősség, helytállás: felügyelet, utasítás, ellenőrzés. Láttuk, a közvetlen károkozóra nem csak az hat, ha kár esetén szankcionálják (például elbocsátják), hanem az is, ha a kár bekövetkezésétől függetlenül ellenőrzik a munkáját, szankcionálják a tevékenységét. (Ráadásul ez még a kockázatokat rosszabbul felmérő potenciális károkozókra is jobban hathat.) *M* alkothat magatartási előírásokat, amelyek betartását ellenőrzi, és szankcionálhatja *K*-t, ha azokat megszegi. Ahogy azonban a kiválasztást a kontraszelekció gátolhatta, itt is számba kell venni az akadályokat:

- (i) Milyen joga van *M*-nek megszabni a közvetlen károkozó számára, hogy mit tegyen, milyen döntéseket hozzon, hogyan viselkedjen egyes helyzetekben? A probléma általában abból fakad, hogy ezeket az előírásokat nem lehet egyszer és mindenkorra pontosan megfogalmazni: ahogy új helyzetek alakulnak ki, új információk bukkannak fel, módosítani kell azokat. A kérdés: a magatartási előírások mennyire rugalmasak, mennyire könnyen módosíthatja azokat egyoldalúan a közvetett károkozó? (Nagyjából ez a probléma, vagyis a változó helyzethez, új információhoz való alkalmazkodás problémája az, amit a magyar jogi irodalomban *utasítási jogként* ismerünk. És a magyar jogirodalom is az utasítási jog erősségével vagy gyengeségével magyarázza például a megbízottért és a munkavállalóért való felelősség eltérését.⁶⁵ De felbukkan ez a gondolat, ha nem is utasítási jogként a gyerekekért vállalt felelősség kapcsán.⁶⁶)
- (ii) Amennyiben előírás, utasítás adható, akkor is fennmarad problémaként a szankció kérdése: mit lehet tenni az előírást, utasítást be nem tartó közvetlen károkozóval? A szankció a joggazdaságtani modellek szerint (is) két elemtől függ: a lebukási esélytől és a szankció nagyságától. A prevenció hatás csak akkor erős, ha a lebukás esélye, illetve, ha a szankció magas.⁶⁷ Ha a szankciót korlátozza a jog (például a munkajog), akkor a prevenció csak akkor lesz magas, ha magas a lebukási esély. Mivel az ellenőrzés szinte soha nem folyamatos, hanem „szűrőpróbaszerű”, így mindig van esély arra, hogy a szabályszegés felderítetlen és ezért megtorlatlan marad. Ha a lebukás esélyét növelni akarjuk, akkor bonyolultabb, drágább ellenőrzési rendszerre van szükség. Ha ennek felállítását, működtetését nem várhatjuk el *M*-től, akkor felmerül a szankció korlátozása egyben ezt a prevenció hatást is legyengíti.

A normatív joggazdaságtani irodalom sokszor hangsúlyozza, hogy az ellenőrzés nehézsége komoly ellenérv lehet a másért viselt felelősség (pontosabban mint láttuk: alapvetően a vicarious liability) alkalmazás ellen.⁶⁸

50. Önkéntes felelősség, helytállás: aktivitás nagysága. A klasszikus joggazdaságtani feltevés szerint *vicarious liability* esetén a *potenciális károkozó magatartás nagyságát*, az aktivitás mértékéről közvetett károkozó dönthet. Ha a tevékenység, az elővigyázatosság konkrét formája nagyban függ is a közvetlen károkozó konkrét döntéseitől, az elvégzendő feladat nagyságát *M* határozza meg. Márpedig, ha az aktivitásról egyedül ő dönthet, akkor annak nagysága addig a szintig nő majd, amíg neki az aktivitás kis növelése miatti haszna meghaladja az emiatti költségét. Ha a másért viselt felelősség, helytállás növeli ezt a költséget, akkor a várakozások szerint csökkenni fog az ilyen kockázatos tevékenység szintje. Ezt

⁶⁴ Természetesen érvelhetünk úgy, hogy a diszkriminációellenes szabályok nem azt tiltják, hogy ilyenkor szankcionálja *K*-t, hiszen ez megengedett különbségétel. A probléma azonban az, hogy a jogalkalmazó tévedhet: a diszkriminációellenes törvények miatt van esélye annak, hogy (nemcsak, hogy nem utasíthatja el *K*-t, de még) meg is büntetik, ha fel akar lépni *K* ellen.

⁶⁵ Tóth [2011b] 6.306, Orosz [2014a] 180, Fuglinszky [2015] 45-452

⁶⁶ Fuglinszky [2015] 487-488.

⁶⁷ A büntetés és a lebukási esély (fordítva megfogva: a látencia esélye) közötti összefüggés elemzésért magyarul lásd Becker [1968], Cooter – Ulen [2005] 505-506, Cullis – Jones [2003], Garoupa [1997, Polinsky – Shavell [1984, 2000, 2007], Shavell [2004] 473-514, Bartus – Szalai [2005] 226-228

⁶⁸ Lásd például: Sykes [1984], Polinsky – Shavell [1993], Arlen [1994], Arlen – Kornhauser [1997], Shavell [1997], Choi [1998], Epstein – Sykes [2001], Hamdani [2003], Posner – Sykes [2007], Kraakman [2009] 137, Kraakman [2014] 243

a hatás roppant közel van ahhoz, amit a jogirodalomban⁶⁹ „érdekelvként” jelenik meg. Ugyanakkor nem minden másért viselt felelősség, helytállás termeti meg ezt az ösztönzőt, hanem csak azok a formák, amikor a kárt a közvetett károkozónak kell állnia. Ugyanakkor a legtöbb forma nem (egyébként a vicarious liability sem) ilyen. Egyrészt, ha *K* akár részleges megtérítéssel is tartozik, akkor a kár nem, vagy csak részben terheli *M*-et.⁷⁰ Másrészt, ha a közvetett károkozó oldalán a kimentés kapcsán elvárásalapú rendszer működik, akkor *M* csak ezen (kiválasztással, utasítással, ellenőrzéssel, munkaszervezéssel kapcsolatos) elvárásokra fog figyelni, az aktivitás nagyságára nem – hiszen, ha az elvárásokat teljesíti, akkor a kárveszélyt letudja, a költségei közé az nem épül be. Harmadrészt felmerül, hogy a költségnövekedés valóban erős ösztönző-e az aktivitás növelése ellen. Amennyiben ugyanis a döntéshozó Kornai János szavaival puha költségvetési korláttal rendelkezik, vagyis nem nyereségérdekelt, esetleg veszteségeit is (szinte biztosan) megtérítik, akkor a költségemelkedés nem hat az aktivitására.⁷¹

51. Aktivitási döntés másért viselt felelősség, helytállás nélkül. Az érem másik oldala az, hogy míg a másért viselt felelősség, helytállás nem mindig érzékelteti *M*-mel a kárveszélyt, aközben e nélkül (együttes felelősség esetén) is érzékelhető lehet az a számára. Mi történne, ha a közvetlen károkozónak kellene – akár a közvetlen felelőssége, akár a megtérítési kötelezettsége miatt – viselnie a kár költségét, ex ante a kárveszélyt? Az ún. *bérekülönbség-elmélet* szerint ekkor a közvetlen károkozó a rá háruló kockázat miatt magasabb ellenszolgáltatást, juttatást, bért kérne.⁷² Vagyis *M*-re ez a költség visszahárul: minél nagyobb az aktivitás, annál nagyobb a kár esélye, és ezért annál nagyobb lesz ez a bérkülönbözlet; figyelnie érdemes tehát az aktivitási döntéseire is. Nem véletlen, hogy a közvetett károkozó olykor önként vállalja át a kárveszélyt a közvetlen károkozótól: jobb neki vállalni, hogy időnként kifizeti a kárt (felvállalja a várható kárt és annak a kockázatát), mint a folyamatos magas ellenszolgáltatást fizetni. Ez az *önkéntes kárelosztás modellje*. Ilyen önkéntes kármegosztás indulhat el akkor, ha például a felelősség, a megtérítés szabályozása nem kógens, hanem diszpozitív. (A magyar jogirodalomban ez a probléma merül fel a PK 41. sz. állásfoglalása kapcsán⁷³: a munkaadó és a munkavállaló felülírhatja-e a Ptk. munkaadói felelősség kapcsán alkotott szabályát – kógens vagy diszpozitív szabálynak kell-e ezt tekinteni.) E bérkülönbség-elmélet, a hatékony önkéntes kárelosztás modellje azonban sokak szerint nem (nem minden esetben) igazolható, hiszen a közvetlen károkozó sokszor nem mindig ismeri fel a kockázatot, olykor (sokszor) tévesen becsli azt. Éppen ezért nem is kér megfelelő ellenszolgáltatást, bért. Ha pedig ez elmarad, akkor a bérkülönbség csak részben terheli e költséget a károkozóra, ezért kevésbé ösztönöz a tevékenység visszafogására mint ahogyan a másért viselt felelősség, helytállás tenné. (Ismét tegyük azonban hozzá: akkor, ha *K*-nak nincs megtérítési kötelezettsége.)

52. Kötelező felelősség, helytállás: formaválasztás. Az eddig látott döntések akkor is fontosak, ha egy biztosító vállal (önként) felelősséget egy biztosítottja által okozott kárért. A biztosító a biztosítási szerződésben próbálja a biztosítottal szembeni elvárásokat, azok megsértéséhez kapcsolódó szankciókat megfogalmazni (szerződési feltételek), illetve a biztosítottakat is próbálja megfelelően kiválasztani – sőt

⁶⁹ Marton Géza megfogalmazása szerint az érdekelv azt mondja ki, hogy „... minden emberi vállalkozás összes folyamányait, az előnyöket éppúgy, mint a hátrányokat vissza kell vezetni ugyanarra a számlára, az illető tevékenység gazdájára, mert csak így derül világosság annak az aktivitásnak a szociális értékességére vagy értéktelenségére...” (Marton [1991] p. 101)

⁷⁰ Érdemes kiemelni, hogy az érdekelvet nem szerencsés „igazságossági” követelményként megfogalmazni: azért terheljük rá, mert az övé a haszon is. Ugyanis azt, annak egy részét átháríthatja másokra. Például az ügyfeleire: a vevőtől fog több pénzt kérni, a munkavállalónak, beszállítóinak fog kevesebbet fizetni annál, mint amennyit e jogintézmény nélkül kérne, vagy ajánlana. Más kérdés, hogy az érdekelvet, szélesebb értelemben ez az áthárítás nem sérti: a kár miatt hasznokat ugyanis nem csak *M* kapja, hanem abból részesedik az összes ügyfele, vevője is – az ő érdekük is, hogy a veszélyes tevékenység magas szintje, hiszen emiatt van munkahelyük, szerződésük, emiatt létezik (olcsó) az a termék, amit fogyaszthatnak.

⁷¹ Kramer – Sykes [1987] 278-83, 294 (Amellett érvelnek, hogy állami, non-profit szervezetek esetén ez az aktivitási hatás nem jelentkezik.)

⁷² A modellt alapvetően a munkabérré írták fel: kockázatosabb munkáért a munkavállaló nagyobb bért vár el cserébe. Ezért használjuk itt a bérkülönbözlet elnevezést. (A munkaerőpiacon ennek hatásáról lásd Ehrenberg, – Smith [2003] 307-312, Shapiro [2000]) Ezzel szemben ez a különbözlet a munkaviszonyon kívül is létezik: minden olyan helyzetben, amikor a két fél szerződéses viszonyban áll egymással, valamilyen módon kooperál, akkor egy olyan hatás, amely miatt valakinek nő a kockázata, általában növeli azt az ellenszolgáltatást, amit ő a partnerétől el fog várni.

⁷³ Orosz [2014a] 177, Fuglinszky [2015] 426.

adott esetben a biztosított aktivitását is próbálhatja korlátozni a rendelkezésére álló eszközökkel. Viszont, ha a felelősség, a helytállás felvállalása nem önkéntes, akkor inkább kerülni próbálja azokat a kapcsolatokat, amikor ilyen kockázatok hárulnak rá. Térjünk ki most csak a legismertebbre hatásra: sokszor dönthetünk arról, hogy valakit munkavállalóként alkalmazunk, vagy alvállalkozóként – vagy például Fuglinszky Ádám részletesen bemutatja az atipikus munkaszerződések kapcsán felmerülő ezen problémákat.⁷⁴ A különböző jogviszonyok között természetesen sok más eltérés is van, de (ha csak minimális mértékben is) hat a választásra az is, hogy *M*-re milyen másért viselt felelősségből, helytállásból fakadó kockázatok hárulnak.⁷⁵ De ez csak az érem egyik oldala. Nem feledkezzünk el arról sem, hogy a közvetlen károkozó pedig épp ezzel ellentétesen gondolkodik: a számára viszont a közvetett károkozóra több kárt és kockázatot toló felelősségi forma a vonzóbb, és a másikért (mint az előbb, a bérkülönbség modellnél láttuk) magasabb ellenszolgáltatást fog kérni. Az, hogy a két ellentétes érdekű fél alkujának kimenete mi lesz előre, általános érvennyel nem határozható meg – bár, ha az előbb a bérkülönbség-elmélet kapcsán látott kritikák igazak, akkor vélhetően a tájékozottabb fél, *M* akarata fog érvényesülni.⁷⁶

53. Egyes intézményi formák eltérő hatásai. Ahogy a közvetlen károkozó ösztönzőinek lezárásakor említettük: amikor a kártérítési jellegű ösztönzők gyengülnek, akkor *M* itt elemzett ösztönzői nőnek. Ilyenkor inkább próbál szabályozásjellegű sémákkal hatni a közvetlen károkozóra, ilyenkor inkább próbálja a közöttük fennálló kapcsolat formájának átalakításával csökkenteni annak veszélyét, hogy neki kelljen megfizetni *A* kárát. Azt a listát tehát, amit az előző pontnak a végén az egyes intézményi formák összehasonlításaként láttunk ide másolhatnánk – csak ellentétes előjellel: amely formák csökkentik a közvetlen károkozó kártérítés-jellegű ösztönzőit, azok emelik a közvetett károkozó ösztönzését arra, hogy szabályozási megoldásokat találjon. A listát itt most nem ismétlem meg, csak két további ponttal egészítem azt ki – ezek *M* ösztönzőire azokon túl is hat:

- Ha a közvetett károkozó kimentése kapcsán elvárásalapú rendszer épül ki, akkor ő csak ezen elvárások teljesítésében lesz érdekelt – vagyis a nem megfigyelhető elemek alkalmazását, vagy az aktivitás nagyságának szabályozását (amely szinte bizonyosan nem része az elvárásnak), nem ösztönzi a másért viselt felelősség, helytállás.
- Ha a közvetlen károkozó kimentése kapcsán elvárásalapú a rendszer, akkor *M* csak olyan szabályozási eszközökkel fog élni, amelyek ezen elvárások teljesítésére hatnak. Az aktivitás nagyságának meghatározása ismét kimarad a megfontolt elemek közül. Ugyanakkor – szemben az előzővel – a kiválasztás és az utasítás-ellenőrzés terén nem korlátozza magát a bíróság által elvárt elemekre.

54. Egyes intézményi formák eltérő hatásai: információadás. Mint az első fejezetben láttuk, az információadási elvárás – első ránézésre – a másért viselt felelősség, helytállás hiányát jelenti. Hatásai is ugyanolyanok, mintha nem lenne ilyen. Egy elemet kivéve. Ez ugyanis több információ gyűjtésére ösztönöz, mintha együttes felelősség lenne, a közvetett károkozó nem felelne, nem állna helyt a közvetlen károkozó által okozott kárért. Például az összetett csoportos döntéshozatal, vagy csoportmunka esetén, nehéz a közvetlen károkozót azonosítani. Az ilyen információs elvárás ugyanis *M*-re hárítja annak kockázatát, hogy *K* ismeretlen.⁷⁷ Ezt a kockázatot úgy csökkentheti *M*, ha figyeli a potenciális közvetlen károkozók (a magyar jog szerint az alvállalkozói, fuvarozói) viselkedését.

III. Befejezés helyett: gyakorlati elemzés

55. Az írás fő állításai. Az írás szigorúan leíró keretek között kívánt maradni. Azt elemeztük, hogy miképpen hat az, ha egy közvetlen károkozó által okozott kárt valaki másnak kell megfizetnie. Láttuk, hogy a válasz: „attól függ...” – attól függ, hogy az első fejezetben feltett öt dimenzió szerint milyen másért viselt felelősségi, helytállási rendszert építünk ki. Az írás a másért viselt felelősség, helytállás két-

⁷⁴ Fuglinszky [2015] 429-433

⁷⁵ Lásd például: Arlen – MacLeod [2005] 139-140.

⁷⁶ Kraakmann [2014] 439-441. Az irodalomban általában bevett, hogy hatékonyak tekintsék, ha a munkaadó átvállalja a kockázatot – lásd például: Kornhauser [1982] 1351-1352, Sykes [1984] 241.

⁷⁷ Lásd például: Kornhauser [1982] 1370-1371, Kraakman [2009] 141-142.

három fontos hatását állította a középpontba: a reparációt, a prevenciót – illetve a kockázatelosztást, bár ez utóbbi kapcsán épp azt próbáltam bizonyítani, hogy ez nem önálló kérdés: a kockázatelosztáson keresztül érhetünk el reparációs és prevenciók hatásokat.⁷⁸ Prevenció kapcsán mindhárom érintett fél elővigyázatossági és aktivitási döntéseit is számba vettük: a potenciális károsultakét éppúgy, mint a közvetlen és a közvetett károkozót. Láttuk, hogy alapvető átváltás van egyrészt (a kártérítés más formáihoz hasonlóan) a reparáció és a károsult prevenciók ösztönzői, másrészt a közvetlen károkozóra ható kártérítési jellegű ösztönzők és a közvetlen károkozó azon ösztönzői között, hogy ezek helyébe szabályozásjellegű elemeket állítson. A másért viselt felelősség, helytállás kimondása mellett – másként: amellet, hogy a bíróság úgy találja, hogy a törvényben meghatározott nyitott kategóriák teljesülnek adott viszonyban, például a „foglalkoztatásra irányuló jogviszonnyal való összefüggésben” keletkezett-e a kár – több érv szól, ha a közvetett károkozó valóban képes ilyen szabályozás-jellegű ösztönzőket kialakítani.

56. Gyakorlati példa: a jogi személy vezető tisztségviselőjéért viselt felelőssége. A modell első látásra talán alkalmazhatatlanul bonyolultnak tűnik – de (reményeim szerint) nem az. Ennek érzékeltetésére álljon itt egy hipotetikus intézményi változás értékelése. Tegyük fel, hogy egy jogrendszerben, ha a jogi személy vezető tisztségviselője szerződésen kívül kár okoz másnak, akkor ezért ő és a jogi személy egyetemlegesen felel. Ezt a megoldást akarjuk összevetni azzal, ha kártérítést a vezető tisztségviselőtől nem lehetne kérni, csak a jogi személy felelne. (Abszolút felelősség alakulna ki – ahogy a 20. pont nevezte). A hatások azonosításának első kérdése, hogy áttekintjük az 1. fejezetben látott dimenziókat. Az egyszerűség miatt tegyük fel, hogy ez olyan, mint amit az 1. táblázatban látunk:

- (i) a közvetlen károkozó oldalán a kimentés elvárásalapú,
- (ii) a közvetett károkozó oldalán nincs kimentés – vagyis költségalapú a rendszer,
- (iii) a felek eddig egyetemlegesen feleltek – ezt akarjuk most abszolút felelősségre változtatni,
- (iv) a vezető tisztségviselő minden esetben
- (v) teljes megtérítéssel tartozik

De mivel közte és a jogi személy között szerződéses viszony létezik, így erről a megtérítési kötelezettségből a jogi személy kiengedheti (vagy a károk egy részére kimondhatják ezt, míg mások esetében megtartják a megtérítési kötelezettséget – esetleg azon belül is korlátozva annak összegét, vagy elvárásokat fogalmazva meg).

57. A példa elemzése. A fenti modell alapján az egyetemleges felelősség abszolút felelősségre cserélése a reparáció esélyét csökkenti (lásd 22. pont), emiatt, mint a morális kockázat kapcsán láttuk, a potenciális károsultak (ha tudják, hogy egy jogi személy vezető tisztségviselőjével kerülnek kárveszélyt magában hordozó kapcsolatba) prevenciók ösztönzője nő (lásd 38-39. pont). Az új megoldás csak annyiban érinti a két károkozó közötti kockázatmegosztást, amennyiben innentől biztos, hogy a jogi személy (közvetett károkozó) meghitelezi a vezető tisztségviselőt - vagyis kénytelen vállalni a hitelezéssel járó kockázatot. (23. pont) Ha a jogi személy nem ad felmentést a vezető tisztségviselőnek a megtérítési kötelezettség alól, akkor a közvetlen károkozó prevenciók ösztönzőit mindkét esetben elsősorban az határozza meg, hogy mikor sikerül a közvetlen károkozó oldalán kimentést találni. Vagyis ugyanazt keresi, amit akkor keresne, ha nem is lenne másért viselt felelősség, helytállás. Ezt a hatást csak az torzítja, hogy az abszolút felelősség kis mértékben csökkenti a közvetlen károkozó kártérítési jellegű prevenciók ösztönzését: másért viselt felelősség, helytállás esetén későbbi kell fizetnie, ráadásul elképzelhető, hogy ugyan ő képes lenne kifizetni a kártérítést, de ha a jogi személy vagyona alacsonyabb a kártérítés összegénél, akkor ezt elkerülheti. (44. pont) Tegyük hozzá: mivel a vezető tisztségviselő általában mindenkinél jobban ismeri a jogi személy vagyoni helyzetét, így ezzel tisztában is lehet. A jogi személy, a közvetett károkozó kapcsán az előbb látott többlet-teher, többletkockázat miatt kicsit nőnie kellene az ösztönzőnek arra, hogy szabályozás-jellegű elemeket építsen ki: meg kellene próbálnia a vezető tisztségviselőt arra ösztönözni, hogy az „adott helyzetben elvárható” módon járjon el. (53. pont) Ugyanakkor láttuk, hogy felmerül a kérdés: milyen szabályozási-jellegű eszközök állnak rendelkezésére. Ha elfogadjuk, hogy a

⁷⁸ Ismét ki kell emelni azt, amit a 42. lábjegyzetben is megtettem: a dolgozat az összefüggés bonyolultsága miatt nem foglalkozott a másért viselt felelősség adminisztrációs, bírósági költségekre gyakorolt hatásával.

jogi személy döntései gyakorlatilag a vezető tisztségviselő döntései⁷⁹, akkor a felügyeleti, utasítási, ellenőrzési kérdések (48.pont) és az aktivitás meghatározása (50. pont) vélhetően nem lesz releváns – ezek esetében a gyakorlatban a közvetett és a közvetlen károkozó döntéseit ugyanaz a személy hozza meg. Egyedül a kiválasztás szempontja marad. (48. pont) És ezzel el is jutottunk egy olyan elemig, amely a másért viselt felelősség e formájának elemzésekor a magyar irodalomban mintha elsikkadna: a vezető tisztségviselő által okozott károkat logikailag nem tekintjük azonosnak a megbízott, vagy az alkalmazott által okozott károkkal. A mostani elemzés egy fontos különbségre hívja fel a figyelmet: a közvetett károkozó (a jogi személy) lehetőségei arra, hogy a közvetett károkozóval szemben szabályozás-jellegű ösztönzőket alakítson ki alapvetően eltér attól, mint amit alkalmazott, vagy megbízott, alvállalkozó esetén tehet. A jogi személy felelőssé tétele a vezető tisztségviselő által okozott kárért kevésbé ösztönöz prevencióra, mintha alkalmazottak, megbízottak, alvállalkozók esetén. Másrészt arra is rámutat a modell, hogy mi indokolhatja ilyen felelősségi rendszer esetén azt, hogy a jogi személy vezető tisztségviselővel kötött szerződést kidolgozó, elfogadó szerve lemondjon a megtérítésről: tarthat ugyanis attól, hogy a vezető tisztségviselő kártérítés-jellegű ösztönzők esetén (a befektetőt értékelése szerint túlzottan) kockázatkerülő módon kezdene viselkedni. (40. pont) Ha a jogi személy lemond a megtérítésről, akkor ezzel kevésbé ösztönzi a vezető tisztségviselőt óvatosságra. (Lásd 44. pont)

Irodalomjegyzék

- Arlen, Jennifer – W. Bentley Macleod [2005]: Beyond Master-servant: A Critique of Vicarious Liability, in M. Stuart Madden (szerk.): *Exploring Tort Law*. New York: Cambridge University Press, pp. 111–42.
- Arlen, Jennifer H. – Reinier H. Kraakman [1997]: Controlling Corporate Misconduct: A Comparative Analysis of Alternative Corporate Incentive Regimes. *New York University Law Review* 72, 687–779.
- Arlen, Jennifer H. [1994]: The Potentially Perverse Effects of Corporate Criminal Liability. *Journal of Legal Studies* 23, 832–67.
- Barr-Gill, Oren [2010]: A fogyasztói szerződések viselkedési közgazdaságtana. *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás IV*. 1-25
- Becker, Gary S. [1968]: Crime and Punishment: an Economic Approach. *Journal of Political Economy* 76, pp. 169–217.
- Blutman László [2011]: Okozatosság, oksági mércék és a magyar bírói gyakorlat. *Jogtudományi Közlöny* 66, 309-320.
- Choi, Stephen [1998]: Market Lessons for Gatekeepers, *Northwestern University Law Review* 92, 916–66.
- Chu, C.Y. Cyrus – Yingy Qian [1995]: Vicarious Liability under a Negligence Rule. *International Review of Law and Economics* 15, 305–22.
- Cooter, Robert – Thomas Ulen [2005]: *Jog és közgazdaságtan*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Croley, Steven P. [1996]: Vicarious Liability in Tort: On the Sources and Limits of Employee Reasonableness. *Southern California Law Review* 69, 1705–38.
- Cullis, John – Philip Jones [2003]: *Közpénzügyek és közösségi döntések*. Aula, Budapest.
- Ehrenberg, Ronald G. – Robert Smith [2003]: *Korszerű munkagazdaságtan*. Panem, Budapest
- Eörsi Gyula [1961]: *A jogi felelősség problémái – A polgári jogi felelősség*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Epstein, Richard A. – Alan O. Sykes [2001]: The Assault on Managed Care: Vicarious Liability, Erisa Preemption, and Class Actions. *Journal of Legal Studies* 30, 625–59.

---

⁷⁹ Lásd: Szalai [2015a] 17-23.

- Epstein, Richard A. [2010]: A fogyasztói szerződések neoklasszikus közgazdaságtana. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás. IV. 27-39.
- Földi András [2004]: A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel, Budapest: Rejtjel Kiadó
- Fuglinszky Ádám [2014]: LXX. Fejezet Felelősség vétőképtelen személy károkozásáért. in Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet, Budapest: Opten 2014
- Garoupa, N. [1997]: The Theory of Optimal Law Enforcement. *Journal of Economic Surveys*, 11, pp. 267–295.
- Glaeser, Edward L. [2010]: Paternalizmus és pszichológia. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás. IV. 65-80.
- Hamdani, Assaf (2003), Gatekeeper Liability, *Southern California Law Review*, 77, 53–122.
- Kahneman, Daniel, Jack L. Knetsch, and Richard H. Thaler [1991]: The Endowment Effect, Loss Aversion, and Status Quo Bias, 5 *Journal of Economic Perspectives* 193-206
- Kornhauser Lewis A. – Richard L. Revesz [2009]: Joint and several liability. in: Michael Faure (szerk.): *Tort Law and Economics* (Cheltham, UK – Northampton, MA. USA: Edward Elgar
- Kornhauser, Lewis A. [1982]: An Economic Analysis of the Choice between Enterprise and Personal Liability for Accidents, *California Law Review*, 70, 1345–92.
- Korobkin, Russell [1998a]: Inertia and Preference in Contract Negotiations: The Psychological Power of Default Rules and Form Terms, 51 *Vanderbilt Law Review* 1583-1651
- Korobkin, Russell [1998b]: The Status Quo Bias and Contract Default Rules, 83 *Cornell Law Review* 608-687
- Kraakman, Reiner H. [2009]: Vicarious and Coprorate Liability. in Michael Faure (szerk.): *Tort Law and Economics* Cheltham, UK – Northampton, MA. USA: Edward Elgar
- Kraakman, Reiner H. [2013]: Economic Policy and the Vicarious Liability of Firms. in Jennifer Arlen: *research handbook on the Economics of Torts*. Cheltham, UK – Northampton, MA. USA: Edward Elgar
- Lábady Tamás [2014a]: LXIX. Fejezet Felelősség más személy által okozott kárért. in Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest: KJK 2014. e-könyv)
- Lábady Tamás [2014b]: LXX. Fejezet Felelősség vétőképtelen személy károkozásáért. in Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest: KJK 2014. e-könyv)
- Lábady Tamás [2014c]: LXXI. Fejezet Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért. in Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest: KJK 2014. e-könyv)
- Mattiacci, Guiseppe Dari – Francesco Parisi [2003]: The Cost of Delegated Control: Vicarious Liability, Secondary Liability and Mandatory Insurance, *International Review of Law and Economics*, 23, 453–75.
- Nuno M. Garoupa – Thomas S. Ulen [2013]: „The Economics of Activity Levels in Tort Liability and Regulation” *Illinois Program in Law, Behavior and Social Science* No. LBSS14-15.
- Orosz Árpád [2014a]: LXIX. Fejezet Felelősség más személy által okozott kárért. in Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet, Budapest: Opten 2014
- Orosz Árpád [2014b]: LXXI. Fejezet Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért. in Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet, Budapest: Opten 2014
- Paul Milgrom – John Roberts [2005]: *Közgazdaságtan, szervezetelmélet és vállalatirányítás*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

- Polinsky, A. Mitchell – Steven Shavell [1984]: The Optimal Use of Fines and Imprisonment. *Journal of Public Economics*, 69, pp. 89–99.
- Polinsky, A. Mitchell – Steven Shavell [1993]: Should Employees be Subject to Fines and Imprisonment Given the Existence of Corporate Liability?, *International Review of Law and Economics*, 13, 239–57.
- Polinsky, A. Mitchell – Steven Shavell [2000]: The economic theory of public enforcement of law. *Journal of Economic Literature*, 38, pp. 45–76.
- Polinsky, A. Mitchell – Steven Shavell [2007]: The theory of public law enforcement. in: Polinsky - Shavell, *Handbook of Law and Economics*, Volume 1. Elsevier.
- Posner, Eric A. – Alan O. Sykes [2007]: An Economic Analysis of State and Individual Responsibility under International Law, *American Law and Economics Review*, 9, 72–134.
- Richard A Posner [2011]: *Economic Analysis of Law* (8th edition) New York: Aspen Law and Business
- Shavell, Steven [1987]: *Economic Analysis of Accident Law*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shavell, Steven [1997]: The Optimal Level of Corporate Liability Given the Limited Ability of Corporations to Penalize their Employees, *International Review of Law and Economics*, 17, 203–13.
- Shavell, Steven [2004]: *Foundations of Economic Analysis of Law*, Cambridge, MA: Belknap Press.
- Sykes, Alan O. [1984]: The Economics of Vicarious Liability, *Yale Law Journal*, 93, 1231–80.
- Sykes, Alan O. [1988]: The Boundaries of Vicarious Liability: An Economic Analysis of the Scope of Employment Rule and Related Legal Doctrines, *Harvard Law Review*, 101, 563–609.
- Szalai Ákos [2013]: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Budapest: L'Harmattan – Széchenyi István Szakkollégium
- Szalai Ákos [2014]: Prevenció és reparáció a kártérítési jogban. *Állam- és Jogtudomány LV* . 36–59
- Szalai Ákos [2015a]: A gazdasági társaságok jogi személyiségének határai. *Iustum Aequum Salutare XI*. 2015. 1. 5-37
- Szalai Ákos [2015b]: Veszélyes üzemi felelősség – Joggazdaságtani hatások *Állam- és Jogtudomány LVI*. 2015/4 . 45-69
- Thaler, Richard H. – Cass R. Sunstein [2011]: *NUDGE*. Manager Kiadó, Budapest.
- Tóth Endre Tamás [2011a]: A vétőképtelen személy károkozásáért való felelősség. in Fézer Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata Complex*, Budapest 2011 (e-könyv)
- Tóth Endre Tamás [2011b]: A közigazgatási, bírósági és ügyészségi jogkörben okozott kárért fennálló felelősség. in Fézer Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata Complex*, Budapest 2011 (e-könyv)
- Tóth Endre Tamás [2011b]: Felelősség az alkalmazott, a tag és a megbízott károkozásáért. in Fézer Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata Complex*, Budapest 2011 (e-könyv)

© Szalai Ákos, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1014 Budapest, Országház utca 30.

Felelős kiadó: Rudas Tamás főigazgató

Felelős szerkesztő: Szalai Ákos

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Kecskés Gábor, Szalai Ákos,
Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: szalai.akos@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515